

Otilia Arenfeldt Omdal (1896–1982), kalt Titti, var en usedvanlig dame som hadde et enestående utgangspunkt og unike muligheter sammenlignet med de fleste kvinner i Agder. Tittis bestefar Adolph Arenfeldt hadde vært en herremann tvers gjennom, med herregård i både Danmark og Norge, og tilsvarende rikdom. Hans datter, Tittis mor Ingertha, måtte så forholde seg til en ny tid med økonomiske sorger og nye sosiale konstallasjoner. Titti vokste opp med disse to sterke personene på herregården Gimle utenfor Kristiansand, og dette skulle prege henne resten av livet. Men også Titti var et barn av sin tid, samtidig som hun ble kalt for den siste ”adelskvinnen” i regionen. Hennes liv var rikt av opplevelser og motsetningsfylte roller som hun hadde i årenes løp.

Titti foran søylegangen, sannsynligvis i midten av 1920-tallet.

TITTI OMDAL: HIGH SOCIETY OG HARDT ARBEID

Titti, ca. 1970.

Ottilia Arenfeldt Omdal, kalt Titti, var en usedvanlig dame som hadde et enestående utgangspunkt og unike muligheter sammenlignet med de fleste kvinner i Agder. Hun ble på slutten av 1800-tallet født inn i en rik og kjent familie som bodde på den store herregården Gimle utenfor Kristiansand og

som hadde sterke røtter i en dansk adelssekt. Mens barndommen og ungdomstiden var preget av en beskyttet oppvekst med mange tjenere, tvang en trang økonomi henne senere i livet til å jobbe hardt for å holde gården i familiens eie. Få kvinner var så ofte omtalt i avisa som Titti både for den innsatsen hun som ugift kvinne utførte innen gårdsdriften, for hennes utstrakte engasjement innen dyrebeskyttelsen, for de sterke meningene som hun fremmet uredd og ikke minst for at hun representerte slutten av et gammelt aristokrati som formelt ikke hadde eksistert i Norge etter 1814. Hvordan artet nå Tittis liv seg og hva fylte arbeidsdagene? Representerte hun en gruppe kvinner i Agder eller var hennes utgangspunkt for unikt til å kunne sammenlignes med andre?

I dag forvalter Vest-Agder-museet Gimle Gård, med interiør og eksteriør. Herregården er bevart som den

var da Titti døde og *”rommer en hel landsdels kulturelle historie gjennom 150 år (...), alt som hørte med til et fornemt patrisierliv i de dager”*.¹

Tittis lange levetid (1896 – 1982) indikerer at mange mennesker husker henne og sitter med unike minner om livet på Gimle under disse årene. På grunn av det store kildematerialet må denne artikkelen derfor kun gi en kort oversikt over Tittis liv og virke.

En gjennomgang av Gimles skrivebord, skap og hyller viser at Titti ikke bare har tatt vare på avisartikler som omtaler henne, men også de fleste personlige dokumenter. Her finnes bl.a. flere tykke permer om rettssakene som ble ført i årenes løp.² Avisartikler og TV-opptak som baserer seg på intervjuer med Titti, forteller mye om hva hun ønsket å fremheve – og hva hun ønsket å fortie. Som i de fleste familier fantes det også i familien Arenfeldt Omdal hemmeligheter som det ikke skulle snakkes om. Her kan bl.a. nevnes forholdet mellom Titti og hennes brødre, Finn og Leif, men også krigsårene som ennå ikke er nærmere undersøkt. Denne artikkelen omhandler Tittis liv samt arbeidsområder på gården og streifer bare overfladisk eventuelle *”familiehemmeligheter”*.

Til syvende og sist burde opplysningene som kommer fra avisene tas med en klype salt. Det var ikke alltid mulig å kvalitetssikre det som Titti har sagt eller skal ha sagt.

En ubesvært barndom og ungdomstid

*"Det var vidunderlig å være barn her på Gimle. Jeg var skrapkaka i barneflokket og ble grundig bortskjemt, særlig av bestefar. Vi lekte i skogen og i parken og i uthusene, satt stoltelig på tommerlasset (...) Alt som barn deltok jeg i gårdsdriften, jeg var på gjødselskjerra bestandig".*³

Slik minnet Titti sine første 13 leveår fra hun ble født på Gimle 27. mars 1896 og til hennes bestefar, stammhusbesidder Adolph Arenfeldt,⁴ døde i februar 1909. Barndommen og ungdomstiden var preget av omsorg, ubesvæerte timer med mange lekekamerater og gårdsdriften som opptok mye av familiens tid.

Selvfølgelig var det tjenestefolk som gjorde storparten av arbeidet, Titti husket tider med opp til 18 ansatte samtidig.⁵ Dette var ikke noen merkverdighet. Under Adolph Arenfeldts ledelse har Gimle Gård

hatt sin andre, store glansperiode etter påbygging og utvidelse på begynnelsen av 1800-tallet. Den gang var det den rike kristiansander kjøpmannen, Bernt Holm, som sto for Gimles ry som et utmerket sted hvor de mest innflytelsesrike menn i landsdelen kom sammen og førte politiske diskusjoner.

Nå var det Holms barnebarn, Adolph Arenfeldt, som hadde modernisert Gimle gjennom flere tiår. Arenfeldt var utdannet innen landbruk, hadde giftet seg med Ottilia Louise Isaachsen, datteren av konsul Isaachsen, en av byens mest innflytelsesrike menn, og gjennomførte store innovative forandringer på både Gimle Gård og familiens danske herregård, Sæbygård. Under hans ledelse ble begge herregårdene inn- og utvendig renovert og modernisert, nye møbler ble bestilt, nye utehus ble satt opp og gårdsdriften ble effektivisert.⁶ Arenfeldt ble beskrevet som en stolt, ærefull og pliktoppfylgende mann som var seg sin bakgrunn og posisjon svært bevisst.

Titti i midten med sine søskenbarn på Gimle ca. 1900.

Titti med sin bestefar, Adolph Arenfeldt, på verandaen. ca. 1900.

Familiens eie skulle forbli i slekten og han har hatt store planer for sine fire barn; sønnen Julius og døtrene Hanne, Ingertha og Laura. Julius ble målrettet utdannet og oppdratt til å overta Sæbygård. Hanne giftet seg ung og flyttet til Stavanger. Ingertha ble nok tidlig utpekt som den som skulle overta Gimle. Laura forble ugift og bodde på Gimle fra 1876 til hun døde i 1932. 13. mai 1890 giftet Ingertha seg med premierløytnant Charles Valentin Omdal i Oddernes kirke og festen ble feiret på Gimle: *"Billedsalen var dekket til 80 med utmerket Plads for hver eneste"*.⁷

Da var hun 30 år og han 32 år gammel. Paret må ha kjent hverandre lenge: Til tross for at Charles var to år eldre, vanket begge i den samme vennekretsen. Hans far var fullmektig og tukthusforstander i Kristiansand, og familiens hus lå i Østre Strandgate, samme gate der Ingerthas tanter fra Gimle leide en leilighet om

vinteren. Flere av familien Arenfeldts venner bodde i samme strøk.⁸ Charles hadde sin utdanning fra militæret og den gymnastiske sentralskolen. Han ble premierløytnant i 1884 og hadde siden da vært gymnastikklærer ved underoffiserskolen og ved Katedralskolen i Kristiansand. Han ble omtalt som en engasjert mann med stor interesse for friluftsliv, gymnastikk, skisport og skyting. Allerede som ung mann ble hans kjennetegn et svært skjegg.⁹

Det spørs om Charles Valentin Omdal i utgangspunktet ble ansett som et verdig valg for Arenfeldts datter som sto oppført i en dansk adelskalender.¹⁰ Omdal og Arenfeldt levde likevel under samme tak i nesten 17 år, og det finnes ingen indikasjoner på at de ikke likte og respekterte hverandre. Omdals karriere og militære utnevnelser ble etter hvert imponerende: I 1892 ble han utvent til kaptein, i 1908 til major og i 1920 til oberstløytnant. Han gikk av i 1921 og ble da krigskommissær frem til 1928. Før det hadde han vært sjef for underoffiserskolen i byen fra 1906 til 1909. Innen skyting utmerket han seg ved skyteskoler i Norge, Sverige og Italia slik at han selv var lærer ved skolen i Fredrikstad i flere år.¹¹ Men det var det altså ingen som kunne forutse da han giftet seg med frøken Ingertha Arenfeldt.

Titti ble oppkalt etter sin bestemor Ottilia Louise Arenfeldt, født Isaachsen, ca. 1857. Hun ble bare 41 år gammel.

Paret bodde først i Kristiansand, men flyttet til Gimle etter den store brannen som herjet i byen i juli 1892. Da var Ingertha gravid med sitt første barn, Finn Erling, som kom til verden på Gimle noen måneder senere, i november 1892.¹² To barn til ble født de kommende årene: Leif i mai 1894 og Ottilia som nevnt i mars 1896.¹³ Ingertha og Charles' første datter ble oppkalt etter sin mormor, Ottilia Louise Isaachsen (1833–1875) som også hadde hatt kallenavnet Titti.

Kirkebøkene gir opplysninger om de tre barns faddere: Adolph Arenfeldt er oppført som fadder for både Finn og Ottilia, i tillegg finner vi Charles' foreldre Franziska Cathrine og Hans, Charles' bror Oskar og søster Marie, Ingerthas søstre Laura og Hanne samt Hannes andre ektemann Hans Viker. Utover disse er byskriver Fleischer oppført, Anna Fleischer, Ingerthas onkel, tollinspektør Johan Isaachsen og Louise Moe – stort sett de samme personene som familien Arenfeldt hadde pleid tett kontakt med siden midten av 1800-tallet.¹⁴

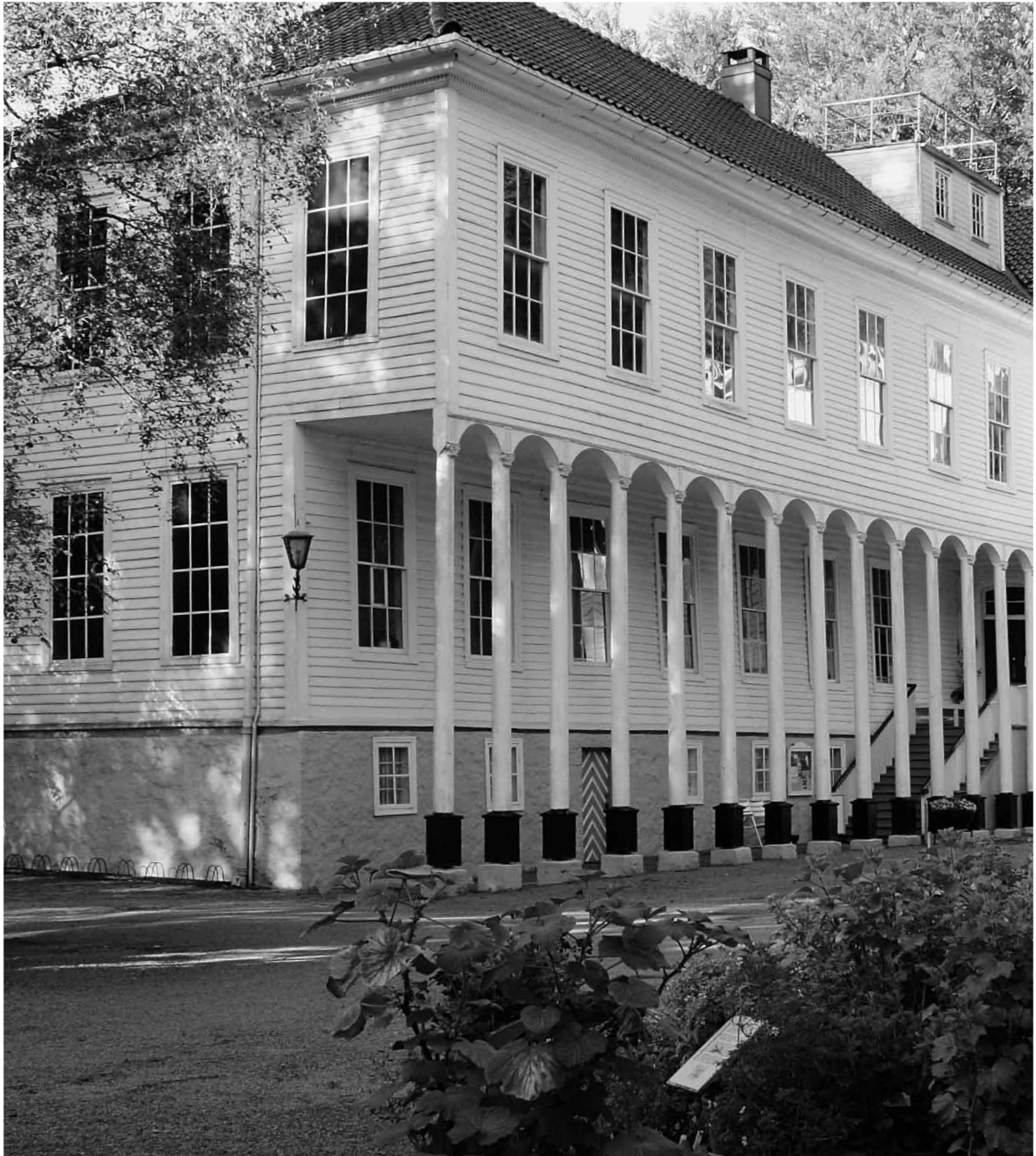
Charles Valentin Omdal, ca. 1880-årene.

Ingertha Arenfeldt, ca. 1880-årene.

Rundt 1900 var Gimle delt i to husholdninger. I en etasje bodde Adolph og Laura, i den andre Ingertha, Charles og deres tre barn. Adolph var gårdbrukeren og hadde flere gårdsarbeidere. I hovedhuset tok to kokker og tre stuepiker seg av familiens ve og vel. Ingertha og Charles hadde i tillegg to tjenestepiker, som blant annet hjalp til med barna.¹⁵ Barnepiken Anna som kom til gården som ung pike for å passe Finn, Leif og Titti, minnes senere hvordan det var på barneværrelse; spesielt sammen med Titti:

” ... du med din lille lekebøtte, vilde ligge ved siden av mig, og vaske barneværrelsesgulvet, for vi skulde ud og spasere i parken, du var saa behendig med din lille klud, at vi moret os over det, for det var mange morsomme stunder paa barneværrelset, og naar bestefar Arenfeldt kom, da blev det festlig, da tok han en av gangen paa sin arm, somme sider to, og danset rundt med dere ...”¹⁶

Gimle Gård ble bygget av Bernt Holm i to byggetrinn, 1797 og 1807. Huset fungerte først som lystgård i sommerhalvåret, før familien flyttet permanent til Gimle i begynnelsen av 1820-årene. I dag rommer huset bl.a. møbler, porselen og bilder fra fem generasjoner.

Titti med tjenestefolk på Gimle, ca. 1900.

Den gang, som i de kommende tiårene, holdt familien på Gimle utstrakt kontakt med venner og familie. Gimle var alltid åpen for besøkende og større fester ble feiret regelmessig. En av disse fester var juleballet som tradisjonelt ble holdt fjerde juledag, slik hadde det vært helt siden Bernt Holms tid. Lysende fakler ble stilt opp langs alleen og opp mot 150 gjester kom med langsleder over jordene. Foran søylerekken ble hestene tatt i mot av gårdsguttene og gjestene ble geleidet inn i herregården og opp i andre etasje. I malerisalen ventet så punsjeboller, spesielle kaker, desserter og ”bisp”,¹⁷ før dansen begynte i Gullsalen, der gulvet hadde blitt skurt med vann og sand i tre dager for at det skulle skinne så fint som mulig. Brigademusikken spilte til dans og parene danset hele natten.¹⁸

Og dette var bare en del av julefeiringene på Gimle. På forhånd hadde forberedelsene vart i mer enn en måned. Alt skulle vaskes og rengjøres, inne og ute, og mat måtte lages ikke bare for julen, men helt frem til påske. Matlagingen var tilsvarende omfattende: Slaktingen av dyr var første leddet i en kjede og en av gårdsguttene fikk etterpå oppdraget med å ta på et hvitt forkle og hvitt tørkle over håret og å innta rommet under kjellerlemmen i kjøkkenet:

”I en veldig morter sto han i flere dager og stampet kjøttdeig og fiskedeig. Her skulle lages og bakes i lange baner.(...). Pølser av mange slag, nellikflesk, sylte.”¹⁹

Ryper, tiur og orrhøner ble kjøpt og lagret. Kjøtt- og fiskemat ble lagt i store krukker med fettlokk på, slik at de kunne holde seg i flere måneder. En annen viktig del av adventstiden var bakingen av brød og kaker. Opptil 20 forskjellige slags kaker ble bakt og satt bort i store, tette bokser. Kjøkkenet var den gang i bryggerhuset og i bakerovnen kunne en steke opp til 30 brød samtidig.²⁰

Som for de fleste barn var julaften også for barna på Gimle helt spesiell. Alt var klargjort, dyrene hadde fått ekstra mat, juletreet i trappehallen, 7 til 8 m høyt var pyntet og de levende lysene var tent. Roen hadde lagt seg over gården og forventningen og spenningen var høy:

”Når klokkene slo i Oddernes kirke, ble det satt en tallerken julegrøt på låvebrua. Så skiftet vi til vårt fineste tøy, og ble samlet alle sammen, hele familien og hele tjenesteskapat. Bestefar leste juleevangeliet. Stor og trygg sto han der og leste for oss. Det ble servert et glass mjød eller portvin etterpå. Og en kake. Mjød finnes det visst ikke lenger. Men den gang var det brygget mjød. Jeg husker det som noe søtt, godt noe.

Så var det gang rundt juletreet. Her var ikke bare ett juletre, men mange. De var hugget i Gimleskogen, det som nå heter Gimlekollen, og det var stor stas når trærne ble hugget. Så var det opp i Gullsalen i andre etasje, hvor vi spiste ribbe. Senere ville bestefar ha torsk, så da ble det ribbe for de som ville ha det, og torsk for de som ønsket det. Og risengrøt, med mandler til tjenesteskapat. Og det var stor ståhei rundt den som fikk mandelen. Han eller hun skulle bli gift innen årets utgang, eller hva det nå var vi fant på. Og moro var det. (...) Nyttige ting fikk vi.”²¹

Julefeiringen fortsatte nesten ut januar, bl.a. gikk barna ”julebukk” til den trettende dag jul. Tittis beskrivelser av festene sier mye om både familiens

Gårdsplassen og søylegangen på Gimle. Ingertha og Titti (med trillebåren) til venstre; Adolph Arenfeldt på hest. Ca. 1899.

sosiale status og følgene av den. Forberedelsene tok blant annet fire uker fordi det måtte produseres, lages og bakes enorme mengder med mat. Den skulle vare frem til påske og nyttes ikke bare av familien, men også av et stort antall gjester som familien hadde invitert til flere feiringer frem til slutten av januar. Tittis beskrivelser av julefesten sier også mye om familiens forhold til tjenesteskapet. Hun utdypet det senere slik:

”Er man født og oppvokst på en storgård hvor herskap og tjenesteskaper danner et samfunn, gjensidig avhengig av hverandre og uunnværlige for hverandres trivsel, har man forhåpentligvis også lært at det ikke er hvem vi er som gjør oss til mennesker. Det er hva vi er, hva det bor i hver enkelt av oss. På Gimle har vi aldri fått lulle oss inn i den vrangforestillingen at vi var noe mer enn eller bedre enn andre fordi vi fødtes inn i et tradisjonsrikt miljø. Det har da aldri vært vår personlige fortjeneste.” ²³

Selv om Titti ofte fortalte at hun var mye ute og helst satt på gjødselskjerren ved siden av gårdsarbeidere, var skillet mellom familiemedlemmer og tjenestefolk svært synlig. Sitatet bekrefter dette: Julaften samlet riktignok alle seg i fellesskap, men det er familien som får ribbe eller torsk, mens tjenestefolk får risengrøt. Dette var det vanlige, men setter likevel Tittis utsagn i et annet perspektiv ut ifra dagens holdninger. Flere stuer i herregården har hatt ringeklokker installert på skjulte steder for at tjenestefolk kunne tilkalles når det var behov for en kopp te eller et kakestykke. I følge tradisjonen ble maten alltid inntatt kl. 12.30, ved et fint dekket bord i spisestuen. Her spiste familien middagen som ble servert av kokken eller tjenestepike som måtte ha hvitt forkle på. ²⁴ Noen arbeidsområder var likevel forbeholdt fruen i huset; Titti kunne for eksempel huske at Ingertha stelte alle lampene selv, ved store fester opp til 74 parafinlamper og en mengde levende lys. Elektrisitet kom ikke før 1905. ²⁵

Familien samlet på verandaen på Gimle sommeren 1897. Stående fra venstre: Adolph Arenfeldt, Julius Arenfeldt med datteren Sigrid (kalt den "svarte Titti"), Sigrid Arenfeldt, f. Wergeland, Franziska Cathrine Omdal, Laura Arenfeldt (kalt "Lølla"), Ingertha Arnfeldt Omdal og Charles Valentin Omdal. Sittende fra venstre: Hanne Viker, f. Arenfeldt, Otilie ("Titti"), Finn og Leif Arenfeldt Omdal.

Sæbygård, familiens herregård i Nord-Jylland, ca. 1880-tallet. De siste familiemedlemmer flyttet fra gården i 1988 og den blir i dag drevet av Sæby museum. Bilde: Sæby museum.

Arenfeldts hadde en særstilling blant byenes "high society". Ikke bare bodde de på en herregård og hadde svært god økonomi, telte innflytelsesrike familier blant sine slektninger og venner; i tillegg kom familien adelen så nær som bare mulig i et land, der adelen offisielt ikke fantes lenger. Slekstens våpenskjold ble brukt på porselen, sølv, malerier og senere i ny design over porten til Gimle.

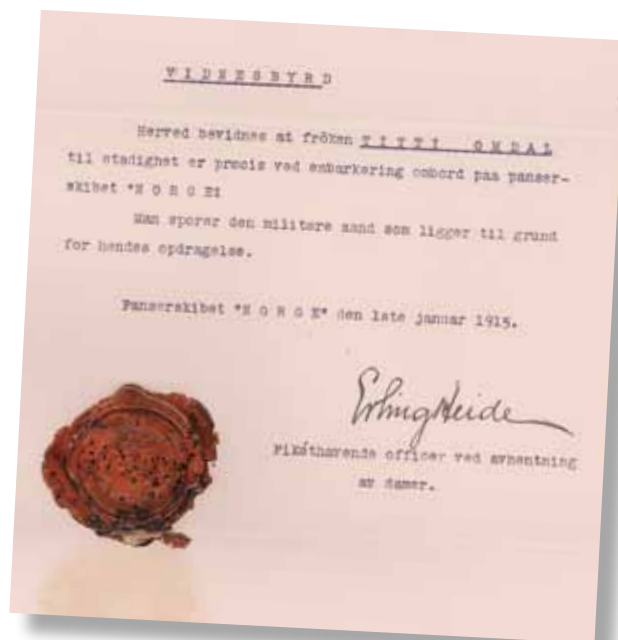
Om somrene flyttet hele storfamilien med flere vogner, tjenere og et utall kofferter til Sæbygård i Nord-Jylland, som Tittis onkel Julius hadde overtatt i 1889 etter bryllupet med Sigrid Wergeland.²⁶ Julius og Sigrid fikk syv barn som var jevngamle med barna på Gimle. Tittis tante Hanne som bodde i Stavanger, fikk fem barn i sine to ekteskap, og også Charles' søsken i Kristiansand fikk mange etterkommere.

Dermed hadde Finn, Leif og Titti mer enn nok lekekamerater blant sine søskenbarn. Spesielt barna fra Sæbygård var kjærkomment selskap hver sommer, enten på Sæbygård eller på Gimle. En av kusinene, Sigrid, var nesten like gammel som Titti. På grunn av pikenes vennskap, men ulik hårfarge, ble hun bare kalt for ”den svarte Titti”.

Men livet besto ikke utelukkende av fritid. Titti gikk først fem år ved gamle Lund skole, siden hen Lahelle skole. Når det var flom og elven gikk over sine bredder, kunne barna vasse gjennom vannet, og Titti elsket å bli klissvåt.²⁷ Senere gikk veien i fire år til Katedralskolen i Kvadraturen, og flere av barnas skolehefter og –bøker finnes fortsatt i kister på Gimles loft. Attestene fra middelskoleeksamen viser at Tittis presentasjoner på skolen som oftest var ”meget tilfredsstillende”, bedre enn brødrenes, og at hun skilte seg ut fra de andre pikene: Titti ble fritatt fra gymnastikk – og husstell. Det var nok ingen som trodde at hun noen gang ville få behov for det.²⁸

Mye forandret seg da Adolph Arenfeldt døde i begynnelsen av 1909, 85 år gammel. Økonomien hadde vært god de siste tiårene, og han etterlot seg to vel fungerende gårder. Julius ble stamhusbesidder for Sæbygård, og Gimle Gård med alle aktiva og passiva, ble rettfærdig fordelt mellom de tre søstrene Hanne, Ingertha og Laura. Laura fikk riktignok 10.000 kr. ekstra; dette for å sikre henne som ugift kvinne tilstrekkelige renter for et godt liv. Ingertha kjøpte Hanne og Laura ut og overtok dermed gården formelt.²⁹ Med overtagelsen begynte økonomiske vanskeligheter som skulle vare livet ut, både for Ingertha og Titti. Dette var det ingen som visste på daværende tidspunkt, og Ingertha forsøkte i første omgang å løse problemene ved å selge Gimle til Kristiansands kommune i 1912, uten suksess. Derfor opprettet hun aksjeselskapet A/S Gimleby som kunne bruke landparseller som hun hadde utskilt fra eiendommen sin. Salget av de totalt syv aksjene, hvorav Ingertha beholdt en selv, brakte inn 60.000 kroner. Dermed var Gimle i første omgang reddet.³⁰ Familien flyttet fra andre til første etasje og behold kokkene og stuepikene.

Tittis ubesvarte ungdomstid sluttet da den første verdenskrig begynte høsten 1914. Titti var nå 17 år gammel. Til å begynne med hadde krigen ingen umiddelbare konsekvenser for livet på Gimle, men på grunn av Charles’ stilling som major, har familien nok følt at de var nærmere krigshendelsene enn andre. Landets nøytralitet og farens stilling har imidlertid ført til noen uante muligheter for Titti som tilsynelatende likte usedvanlige ungdomsspøker: I januar 1915 fikk hun et ”widnesbyrd” av ”pikéhavende officer ved avhenting av damer” om at hun alltid var ”præcis ved embarking” om bord i panserskipet ”Norge”. Ikke bare spekulerte offiseren spøkefullt med at det var ”den militære aand som ligger til grund for hennes oppdragelse”; hun fikk i tillegg en ”offisiell attest” for sine tjenester som ”fyrbøter” på skipet. Tittis ”forseelser” var vanligvis at hun var for imøtekommende overfor ”Unt. Bredsdorff”, noe som ble ”straffet” med en kjøretur med vedkommende.³¹ Det var nok noe uvanlig at det ble brukt offisielle dokumenter og segl fra et av landets meste kjente panserskip for å dokumentere ungdomsspøker, men så var også Tittis sosiale posisjon heller ikke ”normal”.

”Widnesbyrd” fra panserskipet ”Norge” med originalt segl på.

Det er ikke kjent hvilke økonomiske følger krigen konkret hadde for gårdsdriften, men de etterfølgende årene med rasjonering og finansielle nedturer over hele landet, var katastrofale for driften på Gimle. I et intervju nevner Titti senere at situasjonen forandret seg betraktelig: Etter krigen var det ingen nyanskaffelser og *"krigen, den satte opp ned på alt mulig. Den første, og enda mer den andre."*³²

Familien Arenfeldt Omdal etter at Ingertha har overtatt gården i 1909. Fra venstre Leif, Finn og Charles. Sittende Titti og Ingertha.

Titti overtar driften av Gimle

Da første verdenskrig var over i 1918 var Titti 22 år gammel. Det var egentlig alderen da piker giftet seg. Hvorfor dette aldri ble aktuelt for Titti kan vi bare spekulere i. Hun skal ha hatt en del kavalerer i årenes løp, både som ung og som litt eldre dame, og hun skal ha likt noen av disse svært godt. Når hun likevel aldri giftet seg, har det mest sannsynlig med hennes foreldre å gjøre. Ingertha og Charles har nok hatt høye krav til en kommende svigersønn, til tross for at Charles da paret giftet seg, ikke hadde

samme sosiale status som Ingertha. Likevel skal familiens stilling ha blitt ansett som så fornem at enhver kommende svigersønn måtte ha en tilsvarende posisjon og bakgrunn. Dette var nesten umulig å oppfylle.³³ I tillegg ble det nok i disse årene tydelig at ingen av Tittis to eldre brødre, Finn og Leif, skulle overta driften av gården etter foreldrene. Dette var i utgangspunkt et unaturlig valg og må ha hatt tungveiende grunner. Begge hadde flyttet til Kristiania etter middelskoleeksamen i Kristiansand. Ingertha og Charles betalte mye for sønnenes utdanninger, men til ingen nytte. Finn giftet seg med en dame fra Bergen og paret fikk en liten datter, Gerda, i 1920. I 1921 ble han dømt til fengsel i 2 ½ år for forfalskning av pantobligasjoner og skilt fra sin kone; Gerda ble adoptert av sin mors nye ektemann noen år senere. Leif ble skuespiller og levde sammen med en mann.³⁴ Ikke minst havnet begge i økonomiske problemer, og foreldrene hadde vært nødt til å selge Gimle for å gjøre opp for sønnene sine – hvis ikke Titti hadde tatt affære og skaffet familien et lån. Skuffelsen over Finn må ha vært enorm, og tatt i betraktning tiden og dens holdninger var Ingertha og Charles sannsynligvis også svært skuffet og sjokkert over Leifs legning og yrke. Datteren derimot stolte de fullt på, og Titti ville ingenting mer enn å bevare gården for seg og sine foreldre: Hun "ektet" seg med Gimle.³⁵

Det er vanskelig å fastslå når hun begynte å styre gården mer eller mindre alene, men i følge henne selv var det fra midten av 1920-tallet. Dette bekreftes også ved en gjennomgang av gårdens kassabøker, som fra da av ble ført mye mer detaljert og nøye. Ingertha, som hadde eid og drevet gården offisielt i alle år, var 65 år gammel i 1925. Økonomien som hadde vært trang i noen år, var nå blitt enda dårligere. Inntektsreduksjonen vist i gårdens hovedkassabok i årene 1918 til 1932 forteller at familien må ha forandret livsstilen drastisk; i hver fall bak kulissene. Mens utgiftene i 1917 fortsatt beløp seg til ca. kr. 200.000 årlig, ble de redusert til kr. 50.000 i 1918 og kr. 15.000 i 1919. Der holdt de seg stabile fram til midten av 1920-årene for så å bli ytterligere redusert. I 1932 ble 2.440 kr. ført opp på gårdens utgiftsside, noe som i 1917 hadde betydd mindre enn 2 % av gårdens

Leif, Finn og Titti på Gimle, ca. 1912/13.

utgifter. Tallene fra disse årene sier mye om de store forandringene i familiens økonomi. ³⁶ Likevel settes de i et annet perspektiv gjennom andre kassabøker fra gården, som viser at en del av utgiftene var blitt satt på andre poster enn før. ³⁷ Det ser også ut som om familien klarte å tilpasse utgiftene til gårdens inntekter som hadde gått tilsvarende ned. Gasjer, renter og statsobligasjoner utgjorde en mindre og mindre del av disse, bl.a. fordi mer og mer av disse ble solgt. Familien hadde fortsatt tjenestefolk i huset og gårdsarbeidere ute, dog betydelig færre en før. Disse ble nå mest sannsynlig betalt av Charles' lønn.

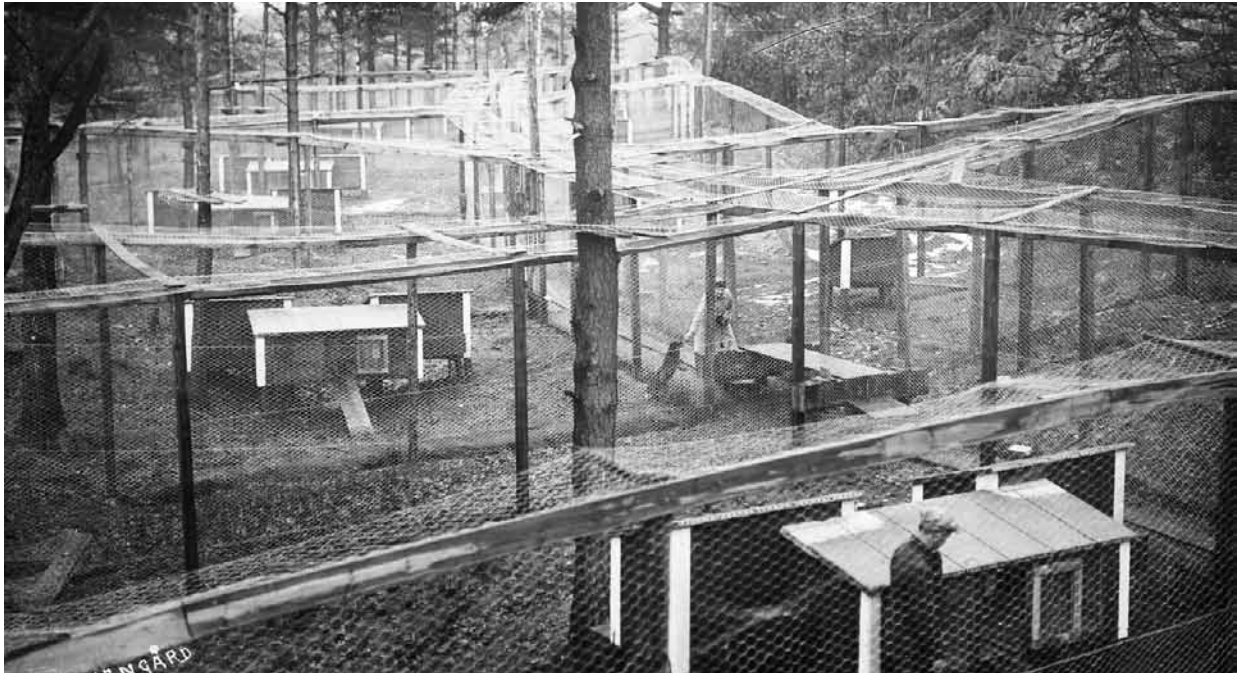
Leif Arenfeldt Omdal var bl.a. skuespiller på Nasjonalteateret i Kristiania. 1924.

Titti foran søylegangen, sannsynligvis i midten av 1920-tallet.

Charles og Ingertha hadde i alle år en klar fordeling av arbeidsområder og eiendom: Det var Ingertha som eide Gimle alene, mens Charles hadde sin egen inntekt gjennom militæret. Han ble forfremmet til oberstløytnant i 1920 og hadde stillingen som krigskommisær fra 1921 til 1928, da han pensjonerte seg. Inntekten, og senere pensjonen, må ha vært tilsvarende høy og var grunnen til at familien ikke gikk konkurs i disse årene. Likevel måtte noe skje – og det var her Titti kom på banen. Hennes brødre var ikke lenger tilgjengelige: Etter å ha fått en del penger allerede i begynnelsen av 1920-årene, bodde Finn etter fengselsoppholdet i Bergen nå i USA med sin andre kone, Borghild, og Leif jobbet fortsatt som skuespiller i Oslo.

Nye ideer måtte til for å holde gårdsdriften gående og for å skaffe nok inntekter til vedlikehold av huset og dets interiør. Ingertha kom på at en kunne bruke frukthagen mer enn de hadde gjort hittil. Hun hadde alltid laget fruktvin til eget forbruk, men nå ble nye og moderne maskiner kjøpt inn. ³⁸ I 1924 begynte Titti med fruktvinproduksjonen i stor stil og Gimlevinen fikk snart et godt navn. ³⁹ I slutten av 1928 høstet familien mye ros for sin "Rabarbervin" og "Hvit Bordvin" fra vinleverandører som kjøpte produktene fra dem direkte. Aviser kunne berette om at "Gimles rabarbra- og bordvin drikkes nu i hvert eneste Kristiansands hjem". ⁴⁰

Reveburene på Gimle, som etter hvert ble veldig omfattende og plasskrevende.

Kjelleren egnet seg utmerket for lagring. Kjellermurene var 1,5 m tykke og holdt derfor en jevn temperatur. Etter hvert ble tre sorter vin produsert, alle med produkter fra egen hage: To sorter hetvin, der hun blandet forskjellige bær og frukter, og rabarbravin.⁴¹ Vinproduksjonen skulle vare i 15 år fremover, helt til 1940.

I 1929 startet Titti i tillegg en revefarm, som hun skulle holde på med fram til slutten av 1948. Som på alle områder innen gårdsdriften, har hun også her fulgt de nyeste driftsmetodene.⁴² Revefarmen, eller revgården som familien kalte den, var tilsvarende moderne og besto av minst 28 avlsdyr. Om sommeren fantes det over hundre rever på farmen, noe som krevde ansettelse av røkter. For å unngå lukt ble burene rengjort hver eneste dag, og hvert dyr var like kostbart.

Da snøen en vinter ødela gjerdet og en rev forsvant, lette Titti i dagevis etter dyret før reven ble oppdaget og brakt tilbake.⁴³

Reveburene på Gimle.

Arbeidet var svært krevende. Venner av familien husker kveldene på Gimle, da Titti var så sliten at hun ikke klarte å holde øyene oppe:

”Når vi etter å ha spist aftens satt sammen i dagligstuen på Gimle, hendte det således mangen gang, når klokken ble omkring 9, at du sovnet av under vår samtale. Naturen gjorde sin rett gjeldene. – Du spilte er altfor høyt spill med dine krefter. Vi var bekymret for din helbred.” ⁴⁴

Dette merket utenforstående lite av. Det sosiale livet gikk sin vanlige – men mindre overdådige – gang med sommergilde og ball i juletiden. Menyen varierte med årstidene, men inkluderte vanligvis flere forskjellige retter: Måltidet kunne for eks. starte med en klar suppe med kjøttboller, før en fiskerett med hummer eller laks ble servert. Etterpå fulgte vanligvis en kjøttrett, gjerne kalv- eller oksestek, og måltidet ble avrundet med en eller flere dessertkaker. En svært vanlig dessert var store vannbakkels fylt med krem og jordbær. Mer sjelden var uvanlige retter som skilpaddesuppe. På Gimle ble kaffen alltid malt på kvern og lukten fylte hele kjøkkenet. ⁴⁵ Familiens økonomiske situasjon har nok hatt medvirkning til hyppighet og størrelse av fester, men sosiale sammenkomster har alltid vært en viktig del av livet på Gimle. Det er derfor sannsynlig at det ble heller spart på andre områder enn selskaper.

Til sommergilde 1929 ble også Vilhelm Krag invitert. Krag var allerede en venn av Tittis bestefar og har i flere bøker og artikler skrevet om ball, ettermiddager og samtaler han hadde deltatt i på Gimle. ⁴⁶ At en enslig dame med herskabelig bakgrunn, som bodde på en herregård og holdt store fester tilsvarende etiketten, jobbet ute på gården, dag inn og dag ut for å holde det gående, hadde begynt å fascinere både Krag og omverden. Senest fra midten av 1920-tallet ble Titti regelmessig intervjuet; både av ukeblader for kvinner og av forskjellige dagsaviser. Krag kommenterte i flere av sine brev til Titti bl.a. hva han syntes om hennes planer om å starte ”Sørlandets største pelsdyrfarm” ⁴⁷ som aksjeselskap:

”Nå leser jeg om Dem i Avisen igjen (...) De er da forlode mig! en flink liden en! Bare de nu ikke gaar hen og gjør Dem til Stortingsmand eller Statsraad eller sliq; vil De love mig, at De ikke vil boye i mod?” ⁴⁸

Noen uker tidligere hadde han allerede kommentert en annen sak som også interesserte avisene:

”Bravo! Her sidder jeg ganske alene i mit øde Hus og ler saa jeg klukker (...) Bravo, lille stolte Dame; jeg ser hvordan De staar og funkler foran alle de ækle Mandfolkene.” ⁴⁹

Her refererte Krag ikke til revefarmen, men til Tittis første offentlige kamp for det hun mente var riktig og viktig for gårdsdriften generelt. Gården produserte mye melk og var tilsvarende en stor leverandør til meieriet. Da diskusjonen om opprettelsen av en melkesentral ble høylydt, bestemte hun seg for å bli en såkalt fri produsent og ikke tilslutte seg den nye organisasjonen. Dette førte til en del debatter, og hun ble snart ansett for de frie produsentenes representant. Til tross for en del hyggelige brevveksling måtte Krag takke nei til invitasjonen til årets sommergildet på Gimle: Helsa var sviktende og han hadde *”ikke bevæget (seg) i Selskapslivet paa mangfoldige Aar”*. ⁵⁰

I midten av 1930-årene ble det igjen tydelig at familien Arenfeldt Omdal kom til å følge opp melkesentralstriden til siste slutt. Avisene fulgte fortsatt nøye ”melkeavgiftsstriden” både i 1935 og 1936. Striden handlet nå om et krav på nærmere 3.000 kroner, som utpantningsforretningen krevde fra Gimle Gård for salg av melk til meieriet i 1933/34. Dette var mange penger for familien på Gimle og det var Ingertha, som offisiell eier av Gimle, selvsagt ikke enig i. Hun mente at avgiften var ulovlig og burde derfor ikke innkreves. Saken ble prinsipielt relevant for alle frie produsenter som solgte direkte til meieriet. Dersom Arenfeldt Omdals kom til å vinne, kunne flere kreve pengene fra utpantningsforretningen tilbake. Etter Tittis innsats noen år i forveien, var det innlysende at hun ikke kunne gi seg, og saken resulterte i at de frie produsentene i tiden fremover fikk større rettigheter og innflytelse. Tatt i betraktning av at Ingertha allerede var 75 år gammel, er det meget sannsynlig at det egentlig var Titti som fremmet saken. Dette var hun sannsynligvis allerede vant til: Saken vare bare en av mange rettssaker som familien hadde ført og ville føre i årene som kom.

I disse årene døde også Laura, Tittis ugifte ”tante Lølla”. Laura hadde i alle år bodd på Gimle, selv om hun likte å reise, spesielt til Italia. Som medlem av familien Arenfeldt har sannsynligvis også hun brukt store summer av sin arv til å holde gården i familiens eie. Da hun døde i 1932 testamenterte hun trolig mye til Titti, som igjen brukte pengene til å kjøpe deler av husets interiør, bl.a. alle de gamle maleriene i malerisalen, fra sin mor. Målsetningen må ha vært å overta mest mulig av Gimle før en eventuell strid om gården ville starte mellom henne, Finn og Leif ved morens død.

Ingertha ble tydelig preget av søsterens død. Hun skrev et nytt testamente, fortsatt i håp om at hennes tre barn ville stå samlet for å holde Gimle i familiens eie, og at tomtesalg ville sette dem i stand til det:

*”Jeg ønsker, jeg må oppleve at så mange tomter da vil være solgt, at al vor gjæld da må være helt betalt, og så håber jeg, delingen mellom eder, når tomtene efter hvert bliver solgt, må falde helt naturlig uten nogen tvist og uenighet. Dere tre børn skal altså dele ligt af den formue, der er igjen efter mig, mit ønske er, at dere tre holder sammen.”*⁵¹

Resten av brevet redegjorde tydelig for hva som ville skje, hvis barna ikke skulle bli enige: Dersom Finn mot hennes formodning skulle gjøre krav på odelsretten, skulle arven deles bare mellom to barn, Leif og Titti. Ingertha gjorde også sine sønner oppmerksom på at Titti hadde både fått og kjøpt en del av husets møbler i årenes løp, slik at hun allerede eide store deler av interiøret. Her begynte et bilde å tegne seg, som ble enda mer tydelig de kommende årene: Ingertha ga bort Gimle ”stykkevis” til Titti som hun klart favoriserte som arvtaker.

I 1939 besto besetningen av 20 kuer, 2 hester, fjærfe, høns og gjess. Melkeproduksjonen var høy og hadde vært det en stund. Fra mai til oktober 1938 ble det for eksempel levert mellom 2600 og 3400 liter per måned direkte til kundene.⁵² Selv om familien hadde sveisere som hjalp til med melkingen av kuene, trengtes Tittis hjelp alle steder. Hun måtte beherske

Titti, ca. 1935.

tilsvarende mange arbeidsoppgaver og gjorde det meste, fra å kjøre slåmaskin og selvbinder på åkere til tømmer med hest i skogene.⁵³ Ridehester hadde hun hatt siden hun var fire år gammel og var veldig flink med dem.

I slåtten begynte Tittis arbeidsdag kl. 4 om morgnen.⁵⁴ Tidene hadde som nevnt forandret seg, og hun var glad for all kunnskapen bestefaren hadde lært henne:

*”Å være gårdbruker i disse tider er ingen liketil sak! Man må henge i fra morgen til kveld, skal en få det til å gå, og selv da er det nesten ikke mulig. Jeg elsker jorden, og jo mer man steller med den, jo gladere blir man i den. (...) Fra jeg var en neve stor gikk jeg med bestefar i marken, og han fortalte meg om alt arbeide, hvordan de forskjellige sed skal såes, og hvordan de spirer og behandles.”*⁵⁵

Ingertha nevnte senere noen av de arbeidsoppgavene som Titti og de ansatte vanligvis utførte i løpet av sommermånedene før krigen startet. Her listet hun opp høyslåing i området som var leid ut til militæret, vedhugging i skogen, oppfølging av de over 20 beitekyrne mellom mai og september, pleie av de fem, seks hestene, såing og høsting av poteter, hvete og havre på åkerne og det vanlige arbeidet i stallene og parken rundt hovedhuset.⁵⁶

Ingertha Arenfeldt Omdal, ca. 1935.

Mens Titti tok seg av oppgavene ute, tok Ingertha seg av det meste inne i huset. Blant annet har hun sikkert tatt seg mye av sitt barnebarn, Harald, som kom til Gimle i 1931, fire år gammel. Harald, Finns sønn fra ekteskap med Borghild, bodde på Gimle mens foreldrene fortsatt oppholdt seg i USA. Her ble han frem til krigens slutt og hjalp etter hvert til med gårdsdriften. Bl.a. hadde han sommerjobb som reverokter under krigen. Noen av hans arbeidsoppgaver var å stelle dyrene, men også å ta seg av slakting og preparering av skinnene.⁵⁷

Noen få uker før tyskerne inntok Gimle, hadde Chrstiansands Tidene et lengre intervju med Titti. Reporteren var tydelig imponert over kvinnen som bodde i det imponante hovedhuset, som om kveldene danset på ball, men likevel ville helst bli kalt for ”gårdbruker”. Dagene hennes gikk med til gårdsdriften og vedlikehold av slektens arv, i tillegg til vervet i formannskapet i Kristiansands og Omegns Høyrekvinnerklubb og andre sosiale aktiviteter:

*”Den som har sett frk. Omdal stå i arbeidsklær med en strikket soldaterlue på hodet mellom sine kuer, hester og høns og rev og en time etterpå finner henne igjen i Klubben ved det årlige fastelavnsball, som en strålende ball dame, der turnerer ballivet og dets tone med overlegen selvsikkerhet – han vet at frk. Titti Arenfeldt Omdal maktet det utrolige.”*⁵⁸

For en slik kvinne må okkupasjonen av Gimle vært nesten uutholdelig.

Tyskerne på Gimle

Tyskerne kom til Gimle 9. april 1940 og ble der til krigen var slutt, 8. mai 1945. 28. mai 1940 flyttet de inn i huset.⁵⁹ Gimlemoen hadde lenge vært militært område og å innta Gimle Gård som base for de tyske offiserene var derfor et naturlig valg. I løpet av de fem årene tok tyskerne i bruk store deler av hovedhuset og uteområdene. Offiserene holdt hovedsakelig til i husets andre etasje, mens soldater ble innkvartert i brakker i innmarken. Dammen som Titti og brødrene i barn-

Arbeidet på gården og i skogen var krevende.

dommen hadde brukt til svømming, grodde til med kratt etter at tyskerne hadde lagt en septiktank i den.⁶⁰ Gårdsdriften gikk nok sin gang også i krigsårene, selv om den må ha vært betydelig innskrenket. Titti hadde fortsatt revefarmen og solgte revekjøtt og reveskinn. Gårdsdriften tillot også salg av gjødsel og andre gårdsprodukter. I tillegg leide hun ut noen av markene rundt Gimle og fikk litt inntekt av det. Inntektene strakk likevel ikke til og hun fortsatte å selge diverse gjenstander fra Gimle som hun kunne avse, for eks. en "jagdvogn" i 1940.⁶¹

Minst tre ganger i begynnelsen av 1942 var det tilløp til brann i malerisalen og flere maleriers lerreter ble skadet. I gårdens kassabok noterte Titti nøye utgiftene som var knyttet til rengjøring etter "krigsskade" etter "brand i vagtstue".⁶² Samtidig viser boken at hun fikk leieinntekter for uthusene, sannsynligvis fra tyskerne. Kjelleren med de tykke

murene ble innrettet som fengsel for russiske krigsfanger som fikk mat gjennom små hull i dørene.⁶³ Ved krigens begynnelse skal det ha vært 30.000 flasker med fruktvin i kjelleren. Flaskene hadde vært lagret i seks år og nå var klar til utsending. Tyskerne tok alle flaskene og kompenserte med 1 krone per flaske; en latterlig lav pris i forhold til hva Titti ville ha fått ved vanlig salg.⁶⁴

Men enda verre må selve okkupasjonen av Gimle ha vært. Titti minnes tydelig at "*de (installerte) seg i hele huset, og vi gikk med livet i hendene av redsel for hva som kunne skje.*"⁶⁵ Man kan forestille seg hva dette har betydd for Titti og ikke minst hennes foreldre, som ved krigens begynnelse var henholdsvis 80 og 82 år gamle og som måtte finne seg i et stort antall fremmede og fiendtlige soldater i huset. Tre ganger ble Titti, som selv allerede var en voksen dame på 45 år, brakt til avhør i "Arkivet", det tyske

sikkerhetspolitiets hovedkvarter i Kristiansand. Grunnene var forskjellige: Hun skal ikke ha adlydt tyskerne på Gimle, skal ha kalt dem for "Deutsche Schweine" og skal ha gitt mat og drikke til fangene i kjelleren.⁶⁶ Sannsynligvis likte offiserer som bodde i huset heller ikke at hun førte utgiftene etter "krigsskade" i kassaboka si; dette tok brått slutt i 1942. Det var kjent i befolkningen at fangene på Arkivet systematisk ble torturert og fysisk og psykisk mishandlet. Selv om Titti ikke var fengslet der, må avhørene og redsel for konsekvensene vært en stor påkjenning for henne.

I november 1943 feiret Charles sin 85-årsdag. Fædrelandsvennen intervjuet ham og oppsummerte hans liv og fortjeneste, men skrev ingenting om en eventuell fødselsdagsfeiring.⁶⁷ Denne ble spart til krigen var slutt. Da tyskerne endelig hadde reist og skadene etter dem var noenlunde reparert, feiret familien en storslagen fest. Julen 1945 holdt Charles og Ingertha et gilde i gammel stil.

Tjenere ble utkledd i gamle drakter og dansene var som i den eldre generasjonens ungdomstid.⁶⁸ Gleden over friheten var grenseløs. I en av sangene, diktet for anledningen, het det:

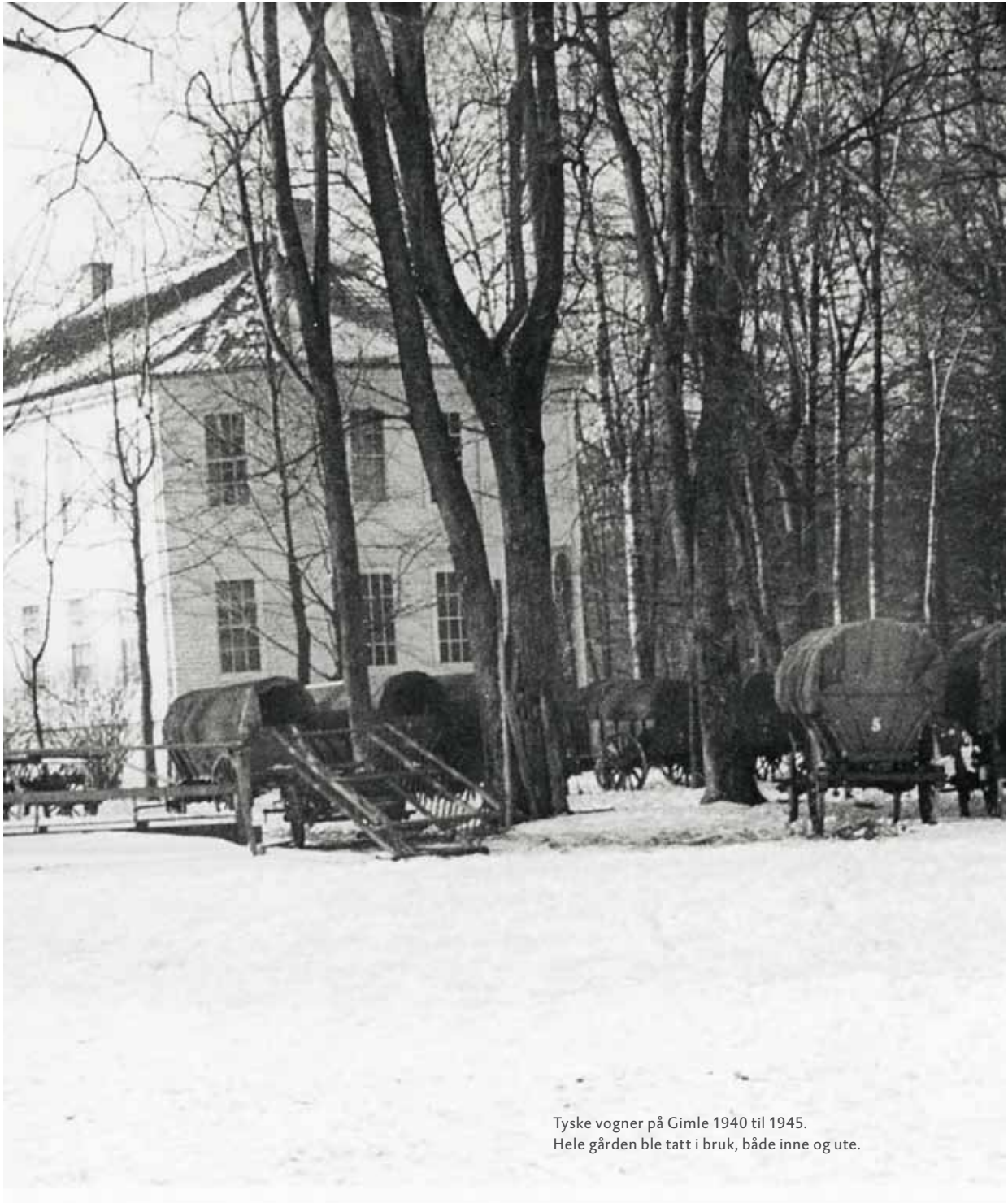
"På Gimle det lyser fra vinduets glar, et gammeldags gilde skal feires. Ryddet og renset fra alt det som var, da Wehrmacht i salene herjet".⁶⁹

Noen skader etter tyskerne ute på gården ble fortsatt reparert i 1947,⁷⁰ noen aldri: Maskinene til fruktvinproduksjonen hadde rustet under krigsårene og det var dermed ikke lenger aktuelt å lage vin.⁷¹

I alle år hadde Ingertha og Titti hatt tett kontakt med sin advokat, Sigrid Stray, i Arendal. Hver strid med ansatte, bedrifter eller regjeringen ble ført ved advokatens hjelp. Stridigheter og rettssaker var det som nevnt svært mange av. Her var krigsårene intet unntak. Stray ble kontaktet umiddelbart når tyskerne hadde ødelagt noe, tatt noe eller betalte for lite husleie.

Tyske vogner på Gimle 1940 til 1945.

Tyske vogner på Gimle 1940 til 1945.
Hele gården ble tatt i bruk, både inne og ute.

Tittis brev og notater fra denne tiden vitner tydelig hvor mye det opprørte henne, at tyskerne til en hver tid tok det av hennes eiendom som de ønsket der og da, og hvor lite hensyn de tok til henne, hennes foreldre, dyrene og gårdsdriften ellers.⁷² En av Tittis hovedinntekter i disse årene var salg av revepels, men produksjonen ble redusert på grunn av at avlsdyr ble stresset av kanoner og skyting. I november 1946 rettet familien Arenfeldt gjennom sin advokat et oppgjørskrav på mer enn 120.000 kroner til Justis- og Politidepartementet. I brevet ble skadene etter tyskerne sammenfattet. Her ble det bl.a. nevnt at tyskerne invaderte gården uten å ta hensyn til familien, at de tok i bruk utområdene, ridehus og store deler av hovedhuset uten å betale avtalt leie, at de forstyrret både gårdsdriften og oppdretten av revene, laget kjøreveier gjennom gården, oppførte nye bygg der de selv ønsket og ikke holdt seg til avtaler eller kontrakter. Ikke minst tok de i bruk landparsellene som Ingertha siden 1930-årene hadde planlagt å selge.

Salget skulle gi de sårt tiltrengte midlene til vedlikeholdt av gården, men hele prosessen ble stoppet og kunne ikke tas opp igjen etter krigen. Jorden var ødelagt eller bebygget med tyske brakker.⁷³ Tyskernes invadering av Gimle hadde dermed store økonomiske konsekvenser for Titti som således fjernet seg mer og mer fra sitt mål: Å kunne beholde gården i familiens eie.

Titti har aldri glemt disse årene. Det fortelles om at en eller to av offiserene kom tilbake til gården på 1970-tallet, tydelig glad over å se stedet der de var stasjonert under krigen. Da de kom til porten ble Titti rasende og gikk løs på dem med stokken. Episodene skal ha vært veldig opprørende for henne; selv 30 år etter må hun ha husket hendelsene under okkupasjonen svært tydelig.⁷⁴ Årene 1940 til 1945 har utvilsomt satt sine varige spor i Tittis sinn.

Etterkrigsårene

Samtidig med kampen om godtgjørelse for tyskernes herjinger rett etter krigen, begynte Finns andre ekteskap å gå i oppløsning. Dette utløste store konflikter også på Gimle. Etter å ha støttet

brødrene gjennom alle krigsår, med vin, poteter og sannsynligvis penger, fikk familien på Gimle vite om nye utroskap som Finn hadde begått mot sin andre kone, Borghild. Forholdet mellom Ingertha, Charles, Titti og Borghild var godt og hjertelig i mange år. Dette sluttet nå brått. Hun krevde å få skilsmisse, men på premisser som sikret henne en del av Finns arv av Gimle. Ingertha, Charles og Titti visste ikke hvilken side de skulle ta, men valgte under tvil familien, Finn, fremfor utenforstående, Borghild. Situasjonen spisset seg til, og kommunikasjonen ble vanskelig, til tross for at den ble ført av partenes advokater. Borghild kritiserte bl.a. "Gimle-folket" for å være ekstremt opptatt av å holde etiketten og å skape en feil realitet for omverden.⁷⁵ Tvistene med Finn og Borghild samt sorgen ved å se hvordan foreldrene led under dette, førte til at venner var oppriktig bekymret for Tittis helse:

*"Dine krefter strakk ikke lenger til. Grensen for, hva selv du kunne tåle, var for lengst overskredet. Vilde du fremdeles leve, og det vilde du jo, særlig for dine gamle foreldres skyld, så måtte der nå absolutt en avkobling til. Ellers ville det gå galt."*⁷⁶

I tillegg til problemene med Finn kom gjenoppbyggingen av gården etter tyskernes invasjon. Men det største slaget ventet: Omtrent samtidig døde Ingertha og Charles. Ingertha Arenfeldt døde andre juledag 1948, 88 år gammel. Hun hadde vært svak og delvis sengeliggende de siste månedene.⁷⁷ Som tidligere antydte hadde hun for lengst bestemt at det var Titti som skulle overta Gimle. Siden midten av 1920-årene har hun gitt Titti gjenstander fra Gimle som gaver, i begynnelsen bare til fødselsdager og julefester, men etter hvert ved alle slags anledninger, som bursdagskortet fra mars 1924 viser:

*"Gratulerer dig tusinde gange! Du skulde havt en rigtig nydelig geburtsdagsgave, men du ved, vi har det lidt knapt med penger for tiden, og derfor kan jeg ikke kjøbe en ordentlig gave til dig. Men du var så glad i Gimles gamle ting og derfor har det jo i det senere år vært de gamle ting her hjemme, der har vært min gave til dig til både Jul og til din geburtsdag."*⁷⁸

Premiering av revene på Gimle, sannsynligvis rett før eller etter krigen. Titti til høyre.

Julaften 1935 begynte også Charles med dette: Titti fikk til jul alle hans militære effekter som uniformer og våpen. Han ba uttrykkelig om at hun skulle passe på dem som minner om ham og fulgte dermed Ingerthas forbilde, som hadde gjort det tydelig at hun ønsket å beholde mest mulig av Gimles interiør i familiens eie.⁷⁹ Etter hvert begynte ”gavene” å komme hyppigere og også utenom vanlige høytidelige fester. Testamentet ble mer og mer nøye om hvem som skulle få hva, og kunne utfylles og erstattes med flere små brev og lapper. Januar 1940 fikk Titti sølvtøy siden hun hadde vært litt trist noen dager i forveien, sannsynligvis på grunn av brødrenes oppførsel. Bare noen få uker etterpå, i februar 1940, kom Ingertha på at hun fortsatt eide noen flasker vin i kjelleren og skrev et nytt brev til datteren:

*”Min kjæreste Titti! Det nærmer sig nu din fødselsdag og til den vil jeg gjerne give dig noget ordentlig. Jeg har nu bestemt ad du skal have til din egen eiendom al vin i kjælderen. Der er jo ikke så meget vin nu, men jeg håber du kan sælge og gjøre den nyttig for dig. Din Mor.”*⁸⁰

En dag senere kom et nytt brev som konkretiserer hva som etter hennes død skulle skje med et spesielt skap. Igjen, noen dager senere, husket Ingertha at Titti hadde pleiet henne svært oppofrende høsten 1938, da hun hadde vært alvorlig syk. Det ønsket hun

I 1940 var Finn fortsatt velkommen til Gimle. Fra venstre Charles, Ingertha, Titti, Harald og Finn.

nå å takke Titti for med alt interiør i ”hagestuen”, en av salongene i hovedhusets første etasje. I samme stil fortsatte Ingertha også de kommende månedene. Sammenfattet etterlater disse små brevene inntrykket av at Ingertha var svært takknemlig overfor sin datter, og at hun ville gi henne noe tilbake for omsorgen hun fikk. Alt Ingertha eide var gjenstandene i hovedhuset, og det var derfor Titti fikk noen av disse hver gang Ingertha hadde behov for å takke henne. Samtidig brukte nok Ingertha Gimles interiør og dets overdragelse til Titti for å straffe sine sønner som hun mente oppførte seg dårlig. Noen måneder før hun døde, sommeren 1948, skrev hun til Leif:

*”Jeg er bedrøvet over, at du Leif ikke er snil nu og ikke engang bryder dig om at komme hjem, bestemmer jeg nu at det gamle Chatol der har tilhørt Oldefar Arenfeldt, og som min far havde i alle aar, efter min død skal tilhøre Titti og efter hendes død skal det tilhøre Harald. Dette gamle Chatol må aldrig selges.”*⁸¹

Titti oppbevarte hver eneste lapp, sannsynligvis også som bevis overfor brødrene dersom det skulle komme til en arvestrid senere. Ingertha og Charles hadde prøvd å utelukke en eventuell strid, hovedsakelig ved å inngå en ”ektepakt” i 1946. Ektepakten ble bekreftet og bevitnet av advokat Sigrid Stray og gjorde Gimle til deres felleseie. Samtidig overdro Ingertha og Charles nå sin felleseie, Gimle, til Titti for en pris av kr. 40.000 og dermed tilsvarende likningstaksten. Beløpet tilsvarte det de fortsatt skyldte datteren, som ikke hadde fått like mange penger som brødrene i årenes løp. Alt interiør og eksteriør fulgte med, og den eneste betingelsen ved overtakelsen var at Titti, dersom hun en dag ville selge, måtte tilby gården først til brødrene.⁸² Finn og Leif ble informert om saken og hadde ingen innvendinger. Ingertha, Charles og Titti trodde at de dermed hadde oppnådd målet: Gården ville forbli i familiens eie og bli godt ivarettatt.

Ingerthas begravelse nyttårsaftnen 1948 var både verdig og betagende. Båren var smykket med utallige blomsterdekorasjoner og oppstilt i malerisalen på Gimle. Flere rekker med lys var tent og ved siden

av båren satt Charles Omdal, de tre barna og barnebarna, samtlig i galla. Stolene i malerisalen var fylt med venner som ville ta avskjed med Ingertha; hennes gjestfrihet, hennes ” tålmodighet, hennes sjelsro, hennes klare forstand og taktfullhet, (...) hennes uendelig rike kjærlighet” ble minnet i talene og avisa.⁸³

Bare noen få uker senere, i midten av februar 1949 døde Charles, Tittis far. Seremonien ble gjentatt som for Ingertha, bare med den forskjell at det nå ikke var Charles som takket gjestene ved graven, for oppmøte og støtte, men Tittis eldste bror, Finn.⁸⁴ For Titti begynte et nytt livsavsnitt. Hun var nå 53 år gammel og hadde levd sammen med sine foreldre hele sitt liv.

Ingertha og Charles med Titti i bakgrunnen, ca. 1940.

Titti skal ha vært veldig glad i dem begge, men spesielt i sin mor, noe hun senere markerte med at det alltid skulle stå friske blomster ved et bilde av Ingertha. Interessant nok skal Titti likevel ha snakket forholdsvis lite om sin familie de følgende årene og frem til sin egen død. Jo eldre hun ble, jo mer rykket Arenfeldtslekten i forgrunnen. Hennes to brødrene ble sjeldent nevnt og heller ikke foreldrene, sammenlignet med hennes bestefar Adolph Arenfeldt og minnene om slekten som fantes og skulle bevares på Gimle.⁸⁵

At brødrene ikke ble nevnt, kan ha hatt bakgrunnen i den alvorlige arvetvisten, som Finn satte i gang sommeren 1949. Han og Leif mente at de ikke hadde kjent til de mange enkeltoverdragelser av gjenstander og interiør fra Ingertha til Titti, og at de derfor ikke kunne akseptere at deres arv ble mindre enn antatt. Sammen reiste brødrene sak mot Titti, og flere vitner ble innkalt i en omfattende rettssak. Mer enn to år senere ble det fastslått at overdragelsen av Gimle til Titti var rettsgyldig. Titti hadde vunnet en knusende seier over brødrene sine. Mens Leif ga seg ved dette tidspunkt, anket Finn dommen og satte i gang enda en rettsstrid, der han krevde odelsretten til gården. Rettsstridene mellom ham og Titti endte først i 1955 etter en avgjørelse fra Høyesterett, begge igjen i Tittis favor.⁸⁶ Dette må ha vært noen av de mest slitsomme kampene som Titti har tatt, spesielt siden de kom i tillegg til en kontinuerlig kamp om inntekter for å holde gården i familien. Igjen var vennene bekymret:

”Min hustru og jeg (...) har dig i denne tid stadig i våre tanker, da vi vet, at du har det så ondt, fordi dine brødre, og da særlig den eldste, ved forskjellige saksanlegg mot deg – og derigjennom også mot Eders felles foreldre likefrem forbitrer livet for deg.(...) Og så holdt du kampen gående år etter år for å klare lånets avdrag og renter, og rentene var høye (...). Men sliten ble du, selv om du fra din tidlige ungdom var vant til å arbeide, ikke blott med ledelsen av gårdsdriften, men også med personlig og krevende arbeide på marken og i fjøs og i stall og overalt ellers hvor det trengtes. Som i tillegg (...) kom så spenningen med til de forskjellige forfallsdager å ha tilstede de nødvendige pengene til bank og andre av gårdens utgifter.”⁸⁷

Rett før foreldrene døde, høsten 1948, kom Margit Andersen til gården. Hun viste seg å være redningen for Titti personlig og for gården som familiebedrift:

*”Da krigen var over og vi satt der, ribbet og nedslitt, kom fru Andersen i huset. Uten henne hadde det aldri gått. Hun kan alt og vet råd for alt. Hun er aldri trott. (...). Hun tenker aldri på fritid og ber aldri om lønnspålegg.”*⁸⁸

Margit Andersen var født i 1907 og dermed litt over ti år yngre enn Titti. I august 1948 ble tjenesteboligen utbygd, slik at det rommet nok plass til Margit og hennes mann, Anders, som skal ha vært tegner eller arkitekt. Paret hadde en liten datter, Marianne. For å kunne ta seg av arbeidet på gården trengte Margit Andersen en barnepasser. Hun engasjerte en ung jente, Olga, som skulle passe Marianne og samtidig hjelpe med husarbeidet i herregården. Olga ble værende på gården til midten av 1970-tallet og ble etter hvert svært god kjent med livet på Gimle. Tragisk nok døde Marianne på grunn av et sterkt kruppanfall bare noen få måneder etter at Olga hadde blitt engasjert som barnepike. Hun ble bare noen få år gammel, og hennes død skal ha vært forferdelig for alle på gården. Andersens ble skilt etter hvert, noe som var svært uvanlig den gang. Dermed bodde Margit Andersen alene i tjenesteboligen som også ble kalt røkterbolig.⁸⁹ Hennes arbeidsoppgaver må ha omfattet alt fra ansvar for de ansatte og hushold til arbeid i fjøset og på åkerne til grisestell.

Olga bodde i herregårdens første etasje, i rommene bak kjøkkenet, og var bl.a. ansvarlig for å lage frokost når Titti hadde gjester. Hun husker spesielt godt besøkene fra ”den svarte Titti”, Tittis jevnaldrende kusine fra Sæbygård. Slektinger fra Sæbygård kom fortsatt ofte på besøk, men det var lett å huske ”den svarte Titti” på grunn av sigarene hun røykte. Frokost ble ved slike anledninger inntatt i spisestuen. Mens Olga tilberedte måltidet, ventet de to Tittiene i en av salongene i første etasje. For Olga ble det mest hektisk når damene hadde begynt med frokosten: Da måtte hun reie opp sengene og ikke minst pusse skoene, som gjesten hadde satt utenfor gjesteromsdøren.

”Som i et hotell” skulle oppholdet på Gimle være, og det skulle personalet sørge for.⁹⁰ Når det ikke var besøk i huset lagde Titti frokosten sin selv. Hun kunne ikke lage mat, men koke egg og lage te. Det holdt for frokosten, som i alle år besto av akkurat dette: te, egg og sursild.

Dyrene i fokus: 1950- og 1960-årene

Med Margit Andersen kom som nevnt en ny tid til gården. Det hadde vært hun som mente at en burde kvitte seg med hester og kuer og i stedet satse på griser. Som sagt så gjort. I løpet av kort tid ble grisene innkjøpt og flekseproduksjonen var i gang. Titti beholdt noen arbeidshester, kuer og høns, men innskrenket fjøsdriften mer og mer til den opphørte helt i midten av 1950-årene. Arbeidet med grisene var slitsomt og omfattende, og det var ”fru Andersen” og ”frk. Omdal” som sto for storparten av gårdsdriften. De to kvinnene jobbet sammen om det meste. Ved behov fikk de hjelp av folk som de ansatte for å utføre spesielle arbeidsoppgaver. Men arbeidet som kvinnene selv utførte og dermed også forventet av de ansatte, kunne til og med bli for krevende selv for arbeidsvante menn. Gårdsarbeider Anders som hadde jobbet for Titti siden hun hadde overtatt gårdsdriften, måtte gi seg etter hvert:

*”Jeg var der til 1947. Alle grisene tok knekken på meg. Det ble for mye arbeid og for tungt arbeid for en gammel mann som meg. Å ha 800 griser vrimplende og gryntende rundt beina holdt jeg ikke ut.”*⁹¹

Selv om gårdsarbeidet var krevende, elsket Titti å jobbe med dyr. Familien på Gimle hadde alltid vært glad i dyr, og Titti uttalte flere ganger at dyrene var en viktig del av familiens liv. Mange fotografier viser dem sammen med hunder eller hester. ”Foreningen til Dyrenes beskyttelse i Kristiansand” ble i sin tid stiftet av konsul Isaachsen, Tittis oldefar.⁹² Kanskje var det på grunn av dette hennes interesse for dyrebeskyttelsen økte.

I nesten 20 år fantes det på Gimle opp til 800 griser.

I begynnelsen av oktober 1951 ble ”Frøken Arenfeldt Omdal” valgt inn i styret til Norges Dyrebeskyttelse. Tre år senere, høsten 1954, blir hun valgt til formann. Da hadde hun allerede opparbeidet seg et rykte som drivende kraft og kjent formann i den kristiansandske organisasjonen ”Dyrenes beskytter”, som hun hadde reaktivisert. Ved formannsskifte ble Kristiansands ordfører, Johannes Seland, i et informasjonsblad utgitt av Norges Dyrebeskyttelse, sitert med følgende ord:

*”Kristiansand hadde fostret to fremragende dyrevenner hvis virke har satt spor etter seg: i det nittende århundre Henrik Wergeland, i det tyvende frk. Arenfeldt-Omdal.”*⁹³

Knyttet til vervene var hyppige reiser, bl.a. til Stockholm og Genève, og på Gimle finnes det den dag i dag postkort og fotografier etter tallrike turer. Mens Titti var bortreist tok fru Andersen seg av alt som måtte gjøres på Gimle. Hun bodde fortsatt i den gamle tjenesteboligen noen titalls meter fra hovedhuset.⁹⁴

I 1954 fantes ni katter, et stort antall griser, noen høns samt en arbeidshest og to kuer på gården. Melken var til egen forbruk og til dyrene. Hver dag kjørte Titti

rundt med lastebilen for å spørre i restaurantene etter matrester til grisene: Det trengtes 3–400 kilo hver dag. For å frakte disse fra kjøkkenet, der grisematen ble kokt i svære elektriske matkokere, til grisehuset, måtte alt enda en gang lastes på lastebilen og kjøres dit.⁹⁵ I tillegg til den 16 mål store parken måtte et 20 mål stort jordstykke bearbeides, der det ble dyrket grønnsaker og frukt. Dagene gikk derfor også med til å pløye, harve, så og å selge de selvdyrkete grønnsaker på Torvet. Forandringen fra oppveksten kunne ikke bli større: Det fantes ikke lenger et større antall ansatte som tok seg av gårdsdriften og husarbeidet; tvert i mot måtte Titti gjøre det meste selv. Hun jobbet heller ute enn inne og har derfor alltid prioritert en hushjelp fremfor en gårdsarbeider som hun selv kunne erstatte. Til tross for de lange arbeidsdagene strakk pengene ikke til for vedlikehold av gården. Enda flere produksjonsmuligheter ble vurdert for å få nok inntekter. I første omgang bestemte Titti seg for å satse på flere griser.

I 1957 bygget Titti et stort og moderne grisehus for lånte penger.⁹⁶ Hun tok en stor sjanse; bygningen kostet nærmere 300 000 kr. Likevel var Titti overbevist om at investeringen ville avkaste de sårt

tiltrente inntektene. Produksjonen kunne komme opp til 2400 slakt årlig, noe som betydde 800 griser til oppføring hver fjerde måned. Grisene ble drevet opp til en vekt på 60 til 70 kilo, noe som krevde svært mye mat som måtte kjøpes eller hentes fra restauranter som ville bli kvitt matrester. Dette tok mye tid og kjøring, og de to kvinnene måtte stå på fra morgen til kveld. Mens de fortsatt var forholdsvis sunne og friske, kunne de klare det fysiske arbeidet. Det som derimot ble mer og mer vanskelig for Titti, var å sende grisene til slakteriet:

*"Jeg hater å sende dyr fra meg til slakting. Mitt instinkt sier meg at ethvert dyr føler hvor ferden går, den dagen den puttes inn i en lastebil og forlater gården."*⁹⁷

I 1959 begynte Titti å satse mer på høns, noe hun skulle holde på med i nærmere 20 år. Igjen var hun overbevist om at dette skulle gi noen av de desperat trengte pengene.⁹⁸ Samtidig slet hun fortsatt med nedbetalingen av lånet til grisehuset som hun hadde fått bygget bare to år tidligere. Det store lånebeløpet

hadde hun fått gjennom en gjenopprettet kontakt med slektninger i Bergen.

Da økonomien etter hvert var blitt så dårlig at Titti måtte vurdere alle muligheter for hvordan hun kunne beholde Gimle, så hun til å begynne med ingen annen utvei enn å testamentere gården til de to umyndige sønnene til sin niese Gerda fra Bergen, datteren fra Finns første ekteskap. Niesen var gift med skipsreder Wollert Holst som til gjengjeld for testamentet ville hjelpe Titti til å få et lån fra en forretningsbank i Bergen. Lånet skulle føre til at Titti fikk den roen hun trengte for å klare de daglige gjøremål. Lånet var i utgangspunkt ikke Tittis idé. Margit Andersen mente at det var Holst som tok kontakt med Titti, og ikke omvendt. Hun hadde jobbet tett sammen med Titti i nærmere 20 år da hun uttalte at det var:

*"utenkelig at hun av sig selv ville bedt ham om nogen tjeneste, hun er svært tilbakeholden, og jeg har ennu til gode å oppleve, at hun ber noen om å hjelpe sig med noget økonomisk. Hun kan nok gå til banker, men ikke til private."*⁹⁹

Herregården Gimle før villabebyggelsen i løpet av 1920-årene kom tettere og tettere innpå.

Dekket til fest i malerisalen, 1965.

Samarbeidet mellom Holst og Titti gikk ikke som planlagt. Etter at testamentet ble undertegnet i 1957 ble stemningen mellom Holst og Titti dårligere og dårligere. Titti mente bestemt at Holst blandet seg for mye inn i gårdens drift. I tillegg anførte hun senere at hun ikke hadde vært klar over *"de millionverdier som lå skjult i Gimle"*.¹⁰⁰ Dette var nok ikke helt sant, tvert i mot skal hun generelt sett alltid ha vært veldig optimistisk i forhold til gårdens salgsværdi. Men et salg til fremmede ble aldri diskutert: Allerede i dette første testamentet sto under punkt 1 tydelig formulert, at *"Gimle Gård i sin helhet mest mulig skulle bevares for slekten"*.¹⁰¹ Etter diskusjonene med Holst hadde hun forandret mening om hvem som kunne ta best vare på gården. I 1959 forandret Titti testamentet derfor til fordel for Kristiansand kommune. Dessverre hadde hun kalt sitt første testament for "ugjenkallelig" og dermed var en rettstrid mellom henne og skipsreder Holst i gang.

Mens denne foregikk vokste Tittis gjeld fra år til år. I 1961 solgte hun en del av skogen, Gimlekollen, for 400 000 kroner for å kunne gjennomføre sårt trengte vedlikeholdsarbeider på gårdens hus. To år senere var gjelden igjen så stor at hun solgte en del av eiendommen til Kristiansand kommune for i det hele tatt å kunne drive den videre. Dette betydde

også at hun måtte innstille fleskeproduksjonen som langt fra hadde vært så lukrativ som antatt fordi nye krav til dyreeiere hadde vanskeliggjort slaktningene. Tettere bebyggelse rundt gården førte i tillegg til klager fra naboer.¹⁰² Da saken mellom Titti og Holst endte i Høyesterett i 1964, ble det fastslått at Gimle skulle arves av Holsts sønner, hvis ikke de frivillig avsto fra arven. Det var de bare villige til mot et visst pengebeløp.¹⁰³ Etter ti år med kontinuerlige diskusjoner om hva som skulle skje med Gimle i fremtiden, satt Titti igjen uten gris, men med saksomkostninger og mye gjeld. Dette løste seg ikke før i september 1968, da Titti endelig kunne skrive under en overenskomst med Kristiansand kommune, som sikret henne en årlig inntekt livet ut og at Gimles interiør og eksteriør ble ivaretatt av en nyopprettet stiftelse etter hennes død.¹⁰⁴

Til tross for de økonomiske utfordringene ble ball og fester holdt på Gimle når anledningen bød seg. I løpet av 1960-årene hadde Titti begynt å flytte det tradisjonelle ballet fra fjerde juledag til våren, til ukene rundt sin fødselsdag i slutten av mars.¹⁰⁵ Men når viktige begivenheter skulle markeres, åpnet hun dørene sine også ellers i året. I august 1965 ble 100-års jubileet for "Dyrenes beskytter i Kristiansand" feiret med et stort antall gjester fra inn- og utland:¹⁰⁶

*”Vi dekket til 140 i malerisalen, hentet frem fra våre gjemmer 20 meter lange damaskduker og servietter som små lakener, og vårt fineste porselen og plasserte små dyrefigurer i et hav av blomster. (...) det var en stilfull og stemningsfull fest.”*¹⁰⁷

Dyrebeskyttelsen tok mye av Tittis tid og mange av hennes venner var i foreningen:

*”la oss få slått en pæl gjennom den vrangforestilling at dyrebeskyttelsens medlemmer er gamle damer uten andre interesser enn sine egne mopser og kanarifugler. Bevegelsen teller kloke, kultiverte, forfinete mennesker, utvilsomt flere menn enn kvinner, alle med én og samme oppgave: å tale deres sak som ikke selv har mæle.”*¹⁰⁸

I 1966, da Titti fylte 70 år, besto eiendommen av 20 mål jord, beplantet med jordbær og grønnsaker, og 700 til 800 mål skog. Dette skulle danne grunnlaget for stiftelsen som Titti nå ønsket å opprette. Hun var klar over at ingen ønsket å overta gården uten at den i fremtiden kunne sikre inntekter til vedlikehold av hovedhuset. Derfor begynte arbeidsdagene hennes fortsatt klokken fem.¹⁰⁹ Både hun og Margit Andersen var nå eldre damer og etter hvert slitne av det daglige arbeidet. Selv om de holdt motet oppe, begynte kreftene å minke og helsa å svikte, spesielt fru Andersens. De store festlighetene til Tittis 70-årsdag i mars var en fin avveksling fra en ellers travel og krevende hverdag.

Dagen ble behørig feiret og markert, bl.a. med et fødselsdagsgilde og ball. Ballene var som nevnt fortsatt legendariske, men dette året var spesielt på flere måter: Titti fikk også sin andre offisielle anerkjennelse; Kongens Fortjenestemedalje i gull. For hennes arbeid som president i dyrebeskyttelsen hadde hun allerede året før fått Dronning Victoria-medaljen i London, en svært høy utmerkelse som bare 40 mennesker verden over hadde fått tidligere.¹¹⁰ Kongens gull fikk hun nå også for sin omfattende innsats for Norges Dyrebeskyttelse, både nasjonalt og internasjonalt, og i tillegg for sitt engasjement for å bevare et ekte kulturmiljø på Gimle.¹¹¹ Selv om arbeidet på og vedlikeholdet av Gimle samt

innsatsen i dyrebeskyttelsen tok det meste av Tittis tid, var hun politisk engasjert og hadde flere verv i kommunen og bondeorganisasjoner.¹¹² Titti var også et sjeldent unntak i Kristiansands eksklusive ”Klubben”: Vanligvis ble ledsagende damer bare tillatt ved spesielle arrangementer eller soiréer og baller. Titti derimot fikk medlemskap uten å ha vært gift i det hele tatt. Mange mennesker kjente Titti og på fødselsdagsgildet ble det holdt et stort antall taler som framhevet hennes hederlige innsats på gården, innen dyrebeskyttelsen og ikke minst hennes trofaste vennskap. Flere av sangene refererte til Gimles historie og oppsummerte hennes liv som denne:

”La være at årene furer vår pande:

Med børnenes øyne vi ser

Din bestefar, stamhusbesidder og grande

Som styrte med myndighet her. (...)

Velkommen din verdige mor bød oss være,

Den gang du som barn fylte år.

Din far og din moster på oss gjorde ære.

I minnet de for oss nu står.(...)

Men tidene skifter, fra barn ble du kvinne

Alene i storm og i blest.

Men julen du feiret. Din moder til minne

Du like vel stelte til fest! (...)

Da danset vi polka, da dundret galoppen,

Så blodet gikk stridt som en foss.

Men wienervals dåret (Ja, det var toppen).

Francaisen la demper på oss (...)

Men rever du pelset og Gimlevin brygget,

Og griser og høns krever plass.

Ja, Titti, du regnet og strevet og bygget.

Du stampet mot brodden i trass.(...)

Deg Titti til ære, Gid Gimle må leve,

Om slekter enn kommer og går!

Om livet er stakket, din ånd den vil sveve

*Om Gimle i hundrede år. (...)*¹¹³

Dekket til selskap i gullsalen, der det vanligvis var dans.

Ved store fester var det alltid flere som hjalp til. Selv om lønnen vanligvis var lav i forhold til hva som ble betalt andre steder, betydde det mye for personalet å bli behandlet med respekt. Det ble de på Gimle. Tjenestejenta, Olga, minnes fortsatt spesielt godt disse ballene, som hun var med på gjennom flere tiår. Gjестene spiste i malerisalen før de gikk til dans i gullsalen. Etter at gjestene var ferdig med middagen og takketalen for maten var holdt, fikk de ansatte anledning til selv å spise ved de dekkete bordene i malerisalen. Mens de spiste kom gjerne gjestene tilbake fra dansen i gullsalen og takket dem personlig for det gode måltidet de hadde fått.¹¹⁴

Det er sannsynlig at Tittis bror, Leif, kom til feiringene; med sin eldste bror, Finn, hadde Titti ingen kontakt mer. Jul feiret Leif igjen på Gimle; Titti hadde invitert til "en liten runde". Til anledningen var bordet i gullsalen dekket med 30 retter, så "runden" kan ikke ha vært veldig liten. Siden Titti la vekt på tradisjon og holdt fast på det hun kjente fra barndommen, ble nok maten tilberedt etter de gamle oppskriftene.

Offentligheten hadde for lengst fattet interesse for

Gimle Gård og det den representerte. Ett år etter Tittis 70-årsdag, i mai 1967, ble det holdt et stort ball i gammel stil for å dokumentere fester som ble feiret på Gimle, for ettertiden. Titti inviterte venner og kjente, mange av dem "statlige og kommunale autoriteter"¹¹⁵ til et stort arrangement. Norsk fjernsyn var på gården i nærmere en uke og tok opp ikke bare ballet, men også en nøye gjennomgang av husets tre etasjer sammen med Titti. Konservator og programleder Carsten Hopstock fikk tydelig frem hvor viktig Tittis innsats var for bevaringen av landets kulturhistorie:

*"Det er en utsøkt nydelig bygning, pietetsfullt bevart, urørt på en måte som er ytterst sjeldent. En vandring gjennom Gimles saler er (...) en vandring gjennom 150 års stilhistorie. Alle generasjoner har føyet sitt til uten at det er gått ut over helheten. Alt er valgt med sans for kvalitet, fra 1790-årenes empire i 2. etasjens saler, over Biedermeier-møblementene og plysjperioden fram til 1920-årene. Her har det ikke vært meningen å "tilbakeføre". Her er det ikke behov for det heller. Det er et levende hjem med en sjarm og en ekthet som savner sidestykke."*¹¹⁶

Nå i alderdommen ble Titti enda mer bevist på å ivareta slektens arv og hun skulle også de kommende årene gi hyppige intervjuer om livet på Gimle i gamle dager og spor etter slekten Arenfeldt. De for Titti mest verdifulle dokumenter var knyttet til kongelige utnevnelser som hun selv, faren og forfedrene hennes hadde fått. Her kunne man lese om Axel Arenfeldts utnevning til offiser, undertegnet på pergament av kong Christian den fjerde, Fredrik Julius Arenfeldts offisersutnevning undertegnet av kong Karl Johan, Charles Omdals offisersutnevning undertegnet av kong Oscar den annen og utnevning til oberstløytnant, undertegnet av kong Håkon, samt hennes egen fortjenestemedalje i gull undertegnet av kong Olav.¹¹⁷

Titti gikk også sterkt inn for å opprette en botanisk hage på Gimle. Parken med de mange trærne som var opptil 200 år gamle og 33 m høye, burde være en utmerket ramme rundt et slikt prosjekt, mente hun.¹¹⁸

Hun fikk støtte av flere eksperter, som syntes at dette utmerket kunne kombineres med et nytt naturmuseum. Allerede to år i forveien hadde det blitt bestemt at det gamle Kristiansand museum skulle nedpakkes og lagres i Gimles uthusbygninger. Museet inneholdt fem samlinger, bl.a. zoologisk og botanisk, som alle passet til gården, parken og ikke minst Tittis egne interesseområder.¹¹⁹ Riktignok forble museet nedpakket i Gimles grisehus fram til etter Tittis død, men er i dag et større museum med fler enn ti ansatte.

Alderdommen: Et nytt og siste avsnitt

I februar 1968 døde Margit Andersen etter lengre tids sykeleie. Da dødsfallet ble kjent konkluderte avisen Fædrelandsvennen med at Tittis mest trofaste støttespiller var gått bort:

*”Fru Andersen var et arbeidsjern. Hun tok et tak med i alle gjøremål på gården. Hun hadde krefter som en mann, og gjorde en manns arbeid, enten hun kjørte landeveien vintersdag for å hente smågris på Jæren, eller sjauet i hus og gårdsrom, og på marketsplassen, Kristiansands Torv. For Titti Arenfeldt Omdal ble hun den lojale medarbeider og den gode venninne og støtte. De utgjorde et praktfullt team. (...) Kjærligheten til dyrene preget også fru Andersen. Hun ble med i arbeidet i Dyrenes Beskytter som styremedlem under frøkenen på Gimle. Og også der utfylte de to hverandre og støttet hverandre.”*¹²⁰

Til tross for at de to kvinnene hadde en ulik bakgrunn, hadde de jobbet tett sammen i nærmere 20 år, og Johannes Seland fulgte senere opp med følgende ord:

*”Der Titti var fornem og forfinet, var fru Andersen folkelig utspøken. Som siamesiske tvillinger var de sammen om alt hardkjør på gården. Men de ble aldri dus. Da fru Andersen lå på sitt dødsleie, satt Titti trofast ved sengen. Fru Andersen hvisket: - Jeg er så glad i Dem, Frøken. – Det er jeg i Dem også, sa Titti beveget.”*¹²¹

Som følge av dette ble Margit Andersen gravlagt rett ved siden av familiens store gravplass ved Oddernes kirke, der også Titti senere skulle begraves.

Omtrent samtidig hadde Tittis utstrakte engasjement innen dyrebeskyttelsen tatt en uventet slutt. Parallelt med at medias oppmerksomhet rundt Gimle som unikt klenodium vokste, ble det også skrevet mye om ”dyrebeskyttelsens formann”, som måtte ”rekke med å bli sparket”.¹²² Stridenes kjerne var flere saker, to av dem av stor interesse for media, da Titti fremsto som

Titti med en venn av familien under filmopptaket på Gimle i mai 1967.

urokkelig i forhold til sine prinsipper. Den ene striden gjaldt en film om selfangst, der tilskuerne ble vitner til det dyrebeskyttelsen mente var dyremishandling på høyt plan. Fiskeridepartement reagerte sterkt på filmen og krevde den fjernet. Ett medlem av dyreskyttelsen rettet seg etter departements ønsker uten å ha snakket med resten av organisasjonen, bl.a. Titti. Dette likte hun dårlig og begynte å si ifra om hva hun mente både om selfangst, Fiskeridepartement og et medlem av dyrebeskyttelsens alenegang.¹²³ Styret i Norges Dyrebeskyttelse støttet etter hvert medlemmet og gikk dermed i mot sin tidligere langvarige formann, Titti. Titti sto likevel på sitt, på samme linje som i den andre striden som igjen handlet om en prinsipp sak for henne: Hun fikk i en telefonsamtale opplyst at en mann mishandlet sine dyr og sa i fra om dette. Påstandene ble undersøkt, men mannen krevde å få opplyst hvem som hadde angitt ham. Titti ville ikke oppgi kildene sine og gikk gjennom fire rettssaker for å forsvare dem som hun mente måtte ha rett til å forbli anonyme.¹²⁴ Begge saker strakk seg over flere år og må ha vært slitsomme for Titti, uansett hvor overbevisst hun var om at hun hadde rett.

Deretter trakk hun seg tilbake fra det offentlige arbeidet for dyrene. Gjøre målene på Gimle var blitt færre og færre de siste årene og var nå hovedsakelig begrenset til arbeidet med hønsene, riktignok flere tusen, og salg av egg på Torvet.¹²⁵ Margit Andersens død falt dermed sammen med avslutningen av mye som hadde preget Tittis hverdag gjennom flere tiår. Livet gikk nå over i en siste og roligere periode. I 1972 døde Tittis eldste bror, Finn. Ett år senere ble Leif, som Finn, gravlagt på Oddernes kirkegård, der også Ingertha og Charles lå. Titti var nå den siste i sin generasjon, og hun konsentrerte seg enda mer om å ta vare på slektens arv – og om å holde kontakt med vennene sine.

Etter fru Andersen død flyttet Olga med mann og to barn inn i forpakterboligen. Her ble familien værende fram til 1977. Mens mannen jobbet et annet sted, tok Olga seg av det forefallende arbeidet i herregården. Titti skal ha vært svært avhengig av å kjenne de menneskene som jobbet for henne; hun likte ikke å ha

fremmede i huset sitt.¹²⁶ Olga likte arbeidet på Gimle og å arbeide for Titti, til tross for den lave lønnen. Men etter hvert hadde det likevel blitt en påkjenning å jobbe døgnet rundt. Titti hadde fortsatt de samme forventningene til personalet, som hun var kjent med fra sin barndom: De skulle alltid stå til disposisjon. Etter at Olga hadde flyttet ut, trengte Titti en ny person som kunne hjelpe til med de praktiske tingene på gården. Hun var nå blitt nærmere 80 år gammel og helsa var ikke alltid den beste. Kommunen, som skulle overtar gården etter Tittis død, fant en ny forvalter: Paulo Pita. Pita kom fra Brasil og var gift med en kvinne fra Kristiansand. I begynnelsen skal Titti ha vært svært skeptisk til ansettelsen, men Titti og Pita ble nok vant til hverandre etter hvert. Pita tok seg av mindre vedlikeholdsoppgaver på gården frem til han gikk av med pensjon sommeren 2007. Han var dermed den siste ansatte hos Titti. Han kunne blant annet fortelle at Titti ikke likte for mye moderne anskaffelser inne i huset; TVen anså hun for eksempel

Gimle sett fra veien, ca. 1970. Parken begynte å gro igjen, men Titti likte ikke å beskjære trærne.

for å være en ”tidsrøver”.

Titti hadde allerede som 70-åring oppsummert livet sitt og konkludert med at hun hadde nådd sine mål i livet:

”Jeg har vært gift med Gimle. Det har vært et ekteskap som har budt meg slit, bekymringer og endeløse våkenetter. Men det har vært et rikt og lykkelig ekteskap. Hver dag har jeg hatt noe å være glad i og noe å kjempe for. (...) Så lenge Gimle var ung og livskraftig, vernet den omsorgsfullt om meg. I dens alderdom er det jeg som får verne om den og forsøke å finne utveier til å få dette store, driftsdyre huset til å gå. (...)

*Jeg har hver morgen kunnet stå opp med en velgjørende følelse av at dagen har en oppgave å by meg, og jeg har hver aften kunnet si til meg selv: et bittelite stykke nærmere målet er du nådd. Det har gjort mitt liv meningsfylt, rikt og spennende, hver dag med det store, for meg viktige spørsmål: går det eller går det ikke? I dag står jeg ved veis ende og kan trøstig si: du har nådd ditt mål, Titti, Gimle er gjenreist og restaurert.”*¹²⁷

Det siste ballet på Gimle ble holdt på Tittis 80-årsdag, i mars 1976. For siste gang ble venner og bekjente invitert og ble ønsket velkommen til dans av Titti som sto i sin fiolette kjole under lysekronen i gullsalen.¹²⁸

Etterpå holdt hun fast ved regelmessige sammenkomster lørdag kveld med seks til åtte gode venner. Menyen besto av diverse speilegg per person, samt bacon, loff og rødvin. Kveldene skal ha vært svært morsomme og uforglemmelige for alle deltakere.¹²⁹

Etter hvert begynte helsa å svikte og Titti kom på sykehus. Selv her var hun mest opptatt av Gimle. Hun merket nok at hun snart skulle dø og grep en hver anledning til å instruere Pita om hva han skulle huske å gjøre for å ta vare på gården.

Etter et tids sykeleie døde Titti 18. november 1982, 86 år gammel. Som tradisjonen tilsa ble hun lagt i en

Titti (til venstre) danser med sin gode venninne, Maja Bjørneboe.

åpen kiste i malerisalen, hvor venner og kjente kunne ta avskjed. Fredagen, 26. november 1982, ble kisten båret ut av Gimle og brakt til Oddernes kirke, hvor Titti ble gravlagt på familiens gravsted.¹³⁰

En æra gikk mot slutten, og ett av de menneskene som hadde levd i nærheten av Gimle hele sitt liv hadde oppsummert inntrykket av ”Frøken Omdal” allerede noen år i forveien:

”Hun var så lett å feilbedømme. (...) Hun var tilsynelatende like utilnærmelig enten hun gikk tur med sine hunder eller kjørte rundt i Gimles svartglisende trille med fyrige hester foran. (...) dessuten tilhørte hun en annen klasse. En slags gjenglempt og hovferdig adel. (...) Så feil kan man ta. Ingen er mindre utilnærmelig. Ingen er heller mindre hovferdig, selv om hun, rank og høyreist, vanskelig går på akkord med sine meninger. Det er ikke hennes natur. (...) Hun er formet av et miljø

som ikke lenger er, og av en slekt som søkte verdier som industrialismen veltet om på. Men hun er så menn barn av sin egen tid i den forstand at hun ikke murer seg inne i et elfenbentårn og la verden passere forbi. Hun lever og medopplever, engasjerer seg også. Og hun kan ha et ganske imponerende mot.”¹³¹

Da Titti lå på sykehuset var ett av hennes siste gjøremål å minne Paulo om den gamle gulvklokken i Gimles inngangsparti, som hadde vært i huset i alle år: Den måtte alltid trekkes opp i tide. Titti var overbevist om at klokken var et symbol for livet på Gimle. Så lenge den gikk, var det liv på Gimle. Vest-Agder-museet Gimle Gårds ansatte holder fortsatt fast ved denne tradisjonen: Klokken trekkes opp regelmessig.

Sammenfatning

Tittis liv var motsetningsfullt og mangfoldig på mange plan: Hun ble født i en svært rik familie, men slet etter hvert med mye gjeld. Hun holdt store ball, fester og sammenkomster om kvelden, men jobbet om dagen ute i skog og stall. Hun hadde hele sitt liv ansatte, men selv jobbet hun i flere tiår mer og hardere enn hun hadde kunnet forvente av dem. Hun gjennomgikk mange utfordrende rettsaker mot dem hun mente gjorde henne urett, men de fleste som kjente henne personlig roste hennes vennlighet og imøtekommenhet. Hun prøvde ut nye og moderne driftsmetoder innen gårdsdriften, men ville ikke ha tekniske fremskritt inne i huset. Og så kunne hun fremstå for fremmede og utenforstående som en sterk og målbevisst, kanskje barsk kvinne, mens hun bak kulissene ofte var sårbar og svært sliten.

Motsetningene synes å ha kompensert hverandre og har gjort Tittis liv rik på opplevelser, både triste og gledelige. I følge beskrivelsene var hun en kvinne med en usedvanlig sterk vilje og en overbevisning om at en må kjempe for det en mente var riktig. Hun våget å gå nye og uvanlige veier for å nå sine mål, amen var samtidig fast forankret i overbevisningen om å tilhøre landets høyeste klasse, en ”high society” utenom det vanlige. Dette betydde privilegier som

hun tilsvarende ventet å få, men også forpliktelser overfor slekten. En eventuell drøm om å gifte seg og få barn lot hun ligge for å kunne holde Gimle i slektens eie. Hun sov i rommet ved siden av sine foreldre til hun var over 50 år gammel, og valgte klageløs et svært arbeidsintensivt liv i stedet for å selge gården for mange penger. Utvilsomt hadde hun en klar formening om hva som skulle formidles videre og hva det skulle ties om.

Familien på Gimle engasjerte advokat ved svært mange anledninger; prosessene omhandlet alt fra små konflikter med ansatte og store søksmål mot bedrifter eller regjeringen til økonomisk kompensasjon etter tyskernes invadering eller en alvorlig arvetvist. Noen av de mest langvarige handlet om stridigheter mellom Titti og hennes eldste bror, Finn. Det må ha vært ekstremt slitsomt for henne, over mange år, å måtte forsvare seg mot et familiemedlem, og å forholde seg til en større offentlighet på slike, svært private områder.

Sammenfattet kan det kanskje sies at Titti bestemte seg tidlig for å gå i fotsporene til de to personene som sannsynligvis hadde betydd mest for henne, moren og bestefaren, som også begge hadde våget å gå egne veier, mens de samtidig var fast forankret i troen på slektens betydning og tradisjoner. Som flere påpekte ved hennes begravelse endte en æra da Titti gikk bort: Den siste ”adelskvinnen” i denne landsdelen var død. Mens Tittis bestefar Adolph Arenfeldt hadde vært en herremann tvers gjennom, med herregård i både Danmark og Norge, måtte hans datter Ingertha forholde seg til en ny tid med økonomiske sorger og nye sosiale konstellasjoner. Titti var nok den siste ”adelskvinnen” i denne rekken, samtidig som hun var et barn av sin tid, og hennes liv var mye mer lik andre kvinner i landsdelen enn det morens hadde vært.

Tittis liv kan likevel ikke sammenlignes med livet til en gruppe kvinner i Agder. Utgangspunktet var for usedvanlig og livet for motsetningsfullt. Men hver av de mange rollene hun innehadde var lik den av andre kvinner i Agder: Det fantes rike fruer eller enker som pleide å delta i det sosiale livet i byen, og det fantes mange kvinner som jobbet fysisk hardt, ofte

på gårder, for å tjene penger til livsoppholdet. Det fantes fler og fler kvinner som sto i offentlighetens lys, og mange tok etter hvert i bruk rettighetene sine i rettssaker mot fremmede og familiemedlemmer. Det som gjorde Tittis liv unikt var blandingen av slike

motsetningsfulle roller.

Men til syvende og sist er også hennes unike livshistorie en del av Agders mangfold og en del av Agder-kvinnenes liv. Det var tross alt kvinnen Titti og ikke arvingen i adelslekten Arenfeldt, som tok i

Tradisjonen tro ble Tittis kiste oppstilt i malerisalen. November 1982.

bruk mulighetene og mestret utfordringene.

Kildemateriale

Upublisert materiale:

- Privatarkiv Gimle Gård, dep.nr. 909, Statsarkivet i Kristiansand

Dokumenter på Gimle gård

- Intervju med OJ, 08.08.2007. Vest-Agder-museet Gimle Gård
- Intervju med HAO, 08.09.1989. Vest-Agder-museet Gimle Gård
- Oddernes ministerialbok 1884-1896
- Oddernes klokkerbok 1887 - 1898
- Kristiansand ministerialbok 1890 - 1897
- Folketelling 1900

Publisert materiale:

Avisartikler og –utklipp fra 1920- til 1980-årene fra:

- Fædrelandsvennen
- Sørlandet
- Christianssands Tidene
- Morgenbladet
- Aftenposten
- Norsk ukeblad
- Kvinner og klær
- Vi kvinner
- Informasjonsblad fra ”Norges Dyrebeskyttelsesforbund”

Litteratur:

- Coldevin, Axel: Norske storgårder II: Oslo 1950.
- Gude, Hans og Betsy. Forlovelsestiden. 1924.
- Leewy: Karl: Kristiansands bebyggelse og befolkning i eldre tider. Bind 2. Kristiansand 1982.
- Pabst, Kathrin: Adolph Arenfeldt (1824 – 1909). En herremann mellom tradisjon og modernitet. Kristiansand 2008.
- Seland, Johs.: Mennesker jeg møtte. Kristiansand 1990.

Fotnoter

1. Aftenposten 09.07.1966, sitert etter utsagt av fagpersoner fra Norsk Folkemuseum i forbindelse med opprettelsen av en stiftelse.
2. De fleste av disse dokumentene finnes i dag på Statsarkivet i Kristiansand, privatarkiv Gimle Gård, dep. nr. 909.
3. Fædrelandsvennen 02.01.1988. Trykket også i Seland 1990.
4. Ordet ”stammhusbesidder” er et dansk ord og refererer til at Arenfeldt hadde eid en dansk herregård siden 1884.
5. Udatert avisartikkel på Gimle, juletiden 1976.
6. For mer informasjon om Adolph Arenfeldt og de fire generasjonene før Titti, se Pabst 2008.
7. Oddernes ministerialbok 1884 – 1896 og Gude 1924. Nina Gram forteller her i et brev datert 31.05.1890.
8. Levy 1982, bind 2, s. 84, og Pabst 2008, s. 31-40.
9. Fædrelandsvennen 27.11.1943, s. 1
10. Pabst 2008, s. 46.
11. Fædrelandsvennen 27.11.1943
12. Kristiansand ministerialbok 1890 – 1897.
13. Oddernes klokkerbok 1887 – 1898.
14. Pabst 2008, s.19-40.
15. Folketelling 1900.
16. Brev fra ”barnepike Anna” til Titti, datert 24.11.1930. Gimle Gård.
17. I følge Titti er bisp en rødvinndrikk med varmt vann og krydder. Drikken er nesten ufarlig og skal være deilig etter dansen, se Morgenbladet julen 1955.
18. Morgenbladet julen 1955
19. Udatert avisartikkel, sannsynligvis juletiden 1976. Gimle.
20. Udatert avisartikkel, sannsynligvis juletiden 1976., Gimle, og Sørlandet 18.01.1972 .
21. Udatert avisartikkel, sannsynligvis juletiden 1976. Gimle.
22. Her kledde barna seg ut og besøkte venner og kjente, se udatert avisartikkel, sannsynligvis juletiden 1976. Gimle.
23. Aftenposten 09.07.1966.
24. Intervju med OJ, 08.08.07.
25. Sørlandets julenummer 1953.
26. Pabst 2008, s. 45.
27. Udatert avisartikkel, sannsynligvis juletiden 1976. Gimle.
28. Dep.nr. 909, privatarkiv Gimle Gård, serie c, dok. 48. Statsarkivet i Kristiansand.
29. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 1 og 2. Statsarkivet i Kristiansand.
30. Brev fra E.A.Gundesens til Titti, datert 12.05.1950. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 62. Statsarkivet i Kristiansand.
31. Widnesbyrd og rulleblad finnes fortsatt på Gimle Gård.

32. Kvinner og klær, 18.10.1967 og udatert avisartikkel, sannsynligvis juletiden 1976. Gimle.
33. I følge intervjupartnere som Vest-Agder-museet har snakket med. De ønsker ikke at navnene deres kan knyttes til opplysningene, siden dette blir oppfattet som noe en ikke skulle snakke om. Se også Pabst 2008, s. 51.
34. Brev fra E.A.Gundesens til Titti, datert 12.05.1950. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 62. Statsarkivet i Kristiansand.
35. Kvinner og klær 18.10.1967
36. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 9. Statsarkivet i Kristiansand.
37. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 1-26. Statsarkivet i Kristiansand.
38. Christianssands Tidene 26.03.1971.
39. Coldevin 1950, s. 297. Artikkelen inneholder nok fått opplysningene fra henne direkte.
40. Avisutklipp og brev, Gimle privatarkiv dep.nr. 909, serie C, dok. 43. Statsarkivet i Kristiansand.
41. Vi kvinner, påskenummer 2/1939.
42. Kvinner og klær 18.10.1967
43. Vi kvinner, påskenummer 2/1939
44. Brev fra E.A.Gundesens til Titti, datert 12.05.1950. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 62. Statsarkivet i Kristiansand.
45. Sørlandet 18.01.1972.
46. Pabst 2008, s. 36 – 40. Likevel hadde han ikke vært på gården siden begynnelsen av 1900-tallet, se brev fra Vilhelm Krag til Titti, datert 25.06.1929.
47. Fædrelandsvennen 20.06.1929.
48. Brev fra Vilhelm Krag til Titti, datert 22.06.1929, Gimle.
49. Brev fra Vilhelm Krag til Titti, datert 07.06.1929, Gimle.
50. Brev fra Vilhelm Krag til Titti, datert 25.06.1929, Gimle.
51. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 47. Statsarkivet i Kristiansand.
52. Salgsbok for melk. Gimle.
53. Kvinner og klær 18.10.1967
54. Vi kvinner, påskenummer 2/1939
55. Vi kvinner, påskenummer 2/1939.
56. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 52. Statsarkivet i Kristiansand.
57. Intervju med Harald Arenfeldt Omdal, 08.09.1989. Vest-Agder-museet Gimle Gård.
58. Christianssands Tidene 16.03.1940.
59. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 16. Statsarkivet i Kristiansand.
60. Christianssands Tidene 22.06.1968.
61. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 16. Statsarkivet i Kristiansand.
62. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 16. Statsarkivet i Kristiansand.
63. På Gimle finnes det fortsatt tysk skrift på kjellerdørene og 7 til 9 enkle senger på loftet, som skal ha tilhørt fangene.
64. Aftenposten 09.07.1966 og Coldevin 1950, s. 297. Det er vanskelig å forestille seg at kjelleren på Gimle skal ha rommet så mange som 30.000 flasker vin. Det tas derfor i betraktning at antallet har vært en god del lavere enn Titti ble sitert i intervjuene. Godtgjørelsen ble heller ikke funnet i Gimles kassabok.
65. Aftenposten 09.07.1966 og Coldevin 1950, s. 297.
66. Opplysninger fra en intervjupartner, som ikke vil bli gjenkjent, og informasjon fra Johnny Haugen ved Stiftelsen Arkivet i Kristiansand.
67. Fædrelandsvennen 27.11.1943.
68. Coldevin 1950, s. 297
69. Dokument til julegildet på Gimle 28.12.1945. Gimle Gård.
70. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 16. Statsarkivet i Kristiansand.
71. Christianssands Tidene 26.03.1971.
72. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 52. Statsarkivet i Kristiansand.
73. Brev datert 11.01.1947. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 52. Statsarkivet i Kristiansand
74. Intervju hos Vest-Agder-museet Gimle Gård. Intervjupartneren vil ikke bli gjenkjent.
75. Brevveksling mellom advokatene Stray og Vogt 1946 og 1947. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 62. Statsarkivet i Kristiansand. Det er ikke kjent hvordan forholdet mellom Borghild og Titti utviklet seg senere, men Borghild ble gravlagt på familiens gravplass på Oddernes da hun døde i 1983.
76. Brev fra E.A.Gundesens til Titti, datert 12.05.1950. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 62. Statsarkivet i Kristiansand.
77. Sørlandet, 27.12.1948.
78. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 62. Statsarkivet i Kristiansand.
79. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 16. Statsarkivet i Kristiansand.
80. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 16. Statsarkivet i Kristiansand.
81. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 16. Statsarkivet i Kristiansand.
82. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 16. Statsarkivet i Kristiansand.
83. Christianssands Tidene 03.01.1949.
84. Christianssands Tidene 01.03.1949.
85. Intervju med OJ, 08.08.07. Vest-Agder-museet Gimle Gård.
86. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 62. Statsarkivet i Kristiansand.
87. Brev fra E.A.Gundesens til Titti, datert 12.05.1950. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 62. Statsarkivet i Kristiansand.
88. Aftenposten 09.07.1966

89. Intervju med OJ, 08.08.07. Vest-Agder-museet Gimle Gård.
90. Intervju med OJ, 08.08.07. Vest-Agder-museet Gimle Gård.
91. Sørlandet 14.12.1963.
92. Fædrelandsvennen 31.07.1965.
93. Informasjonsblad "Fra Norges Dyrebeskyttelsesforbund". Nr. 20, s. 2.
94. Den gamle tjenesteboligen kalles i dag for forpakterbolig og er en viktig del av gårdens historie.
95. Alle kvinner 24.04.1954.
96. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C. Statsarkivet i Kristiansand.
97. Aftenposten 09.07.1966
98. Fædrelandsvennen 14.11.1973.
99. Brev skrevet av Margit Andersen i sammenheng med rettsaken mellom Holst og Titti i 1964. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 54. Statsarkivet i Kristiansand.
100. Udatert avisutklipp, Gimle.
101. Udatert avisutklipp, Gimle.
102. Aftenposten 06.07.1966.
103. Udatert avisutklipp, Gimle.
104. Gimle privatarkiv, dep.nr. 909, serie C, dok. 53. Statsarkivet i Kristiansand.
105. Norsk ukeblad 10.01.1968.
106. Fædrelandsvennen 31.07.1965.
107. Aftenposten 09.07.1966
108. Aftenposten 09.07.1966
109. Aftenposten 06.07.1966.
110. Aftenposten 09.07.1966
111. Christianssands Tidene 28.03.1966
112. Kvinner og klær 18.10.1967
113. Privat dokument, Gimle.
114. Intervju med OJ, 08.08.07. Vest-Agder-museet Gimle Gård.
115. Fædrelandsvennen 11.05.1967.
116. Fædrelandsvennen 09.05.1967
117. Aftenposten 09.07.1966
118. Christianssands Tidene 22.06.1968.
119. Aftenposten 23.08.1966.
120. Fædrelandsvennen 22.02.1968
121. Fædrelandsvennen 02.01.1988. Trykket også i Seland 1990, s. 133.
122. Sørlandet 22.02.1969.
123. Se bl.a. Sørlandet 22.02.1969.
124. Fædrelandsvennen 09.11.1972.
125. Christianssands Tidene 26.03.1971.
126. Intervju med OJ, 08.08.07. Vest-Agder-museet Gimle Gård.
127. Aftenposten 09.07.1966
128. Fædrelandsvennen 26.03.1976.
129. Fædrelandsvennen 02.01.1988.
130. Fædrelandsvennen 02.01.1988.
131. Fædrelandsvennen 26.03.1971.